

אוליקה

פרקי יידיש מתורגמים לעברית

מתוך: פנקס הקהילה אוליקא, ספר יזכור

הפרקים בספר זה נכתבו בידיש ותורגמו מתוך: פנקס הקהילה אוליקא, ספר יזכור
תל אביב: ארגון יוצאי אוליקה בישראל, תשל"ב

פורמט דיגיטלי

תרגום ועריכה: אסתר וינשלבונים

בשער: בית הכנסת הגדול. מימינו ומשמאלו בתי כנסת של בעלי מלאכה

ה ק ה י ל ה

אוליקא

ספר יזכור

חברי ועדת הספר והמערכת:

קלמן בורשטין, שמואל גל, שמחה גליקמן,
שמעון כ"ץ, יוסף קרופניק, נתן רוזנפלד.

העורך: נתן ליבנה

בהוצאת ארגון יוצאי אוליקה בישראל
תל-אביב תשל"ב—1972

לזכר הנספים בני קהילות ווהלין

דברי המתרגמת

ביום ט"ו באב תש"ב (29.7.1942) הקיץ הקץ על קהילת אוליקה. ספר הזיכרון "פנקס הקהילה אוליקא" יצא לאור בשנת 1972, שלושים שנים לאחר חורבן הקהילה.

בדברי הקדמתה כתבה מערכת הספר בין השאר: ...פתחנו אשוב לאלה שיבואו פעם לחקור על חייהם ומותם של אנשי קהילה יהודית... על אדמת פולין.

המאמרים ביידיש בספר הזיכרון אמנם אינם רבים [שירים, למעט אחד, לא תרגמתי], אך אני מקווה כי קובץ קטן זה ירחיב עוד במעט את האשוב שנפתח.

אני בת ליוצאי ווהלין (קוריק, לוצק). נסיעותיי לאוקראינה – במיוחד הנסיעה בשנת 2010 במסע השנתי של ארגון יוצאי קוריק בישראל בו נטלתי חלק – הותירו בי חותם שהוליד אותי למסע מסוג אחר, מסע בספרי זיכרון של קהילות בווהלין. ראשיתו ספר קוריק, בתקווה למצוא בדל מידע על משפחת אבי, והמשכו ספרי זיכרון נוספים, במטרה לסייע למי שאינם דוברים יידיש, ולהחיות לעוד רגע של קריאה עולם שחרב.

זו תרומתי הצנועה לשימור זכר הנרצחים – בהם מרבית בני המשפחה של הוריי – בפוגרומים ובשואה הגדולה במאה ה-20.

קובץ זה הוא השלושה-עשר בסדרה זו של תרגום פרקי יידיש. קדמו לו קובצי תרגומים מספרי הזיכרון של:

קוריק, לודמיר, מלינוב-מרוויץ וטרוביץ, סארניארוקיטנה, לודביפול, דומברוביצה, קרמניץ, לובומל, אוסטילה, רוז'ישץ', שומסק, קמין קושירסקי.

ככל הנראה אין כיום ארגון פעיל לקהילת אוליקה, ונבצר ממני לשתף אותם ולקבל את ברכתם.

המאמרים המתורגמים נערכו בסדר הופעתם בספר אוליקה בציון פרק ועמודים. התצלומים בקובץ התרגום הם מתוך ספר הזיכרון אלא אם צוין אחרת.

בסוף הקובץ נוספו דברים מאת בת של יוצאת אוליקה ונספח ובו קטעי פולקלור על אוליקה מתוך ספרו של אברהם רכטמן.

הערות בקובץ מובאות בגוף התרגום.

הערות בסוגריים עגולים () הן מן המקור, של הכותבים או של המערכת. הערות בסוגריים מרובעים [] הן שלי, ובהן הבהרות וביאורים קצרים, תיקונים קלים וגם סימני שאלה וקריאה.

א' ו'

סיוון תשע"ו

ה' קרמר פריידקה של ר' נח מאוליקה מספרת לש' אנ-סקי את מעשה הדיבוק

בעת ההיא הייתה אוליק עיירה קטנה (מחוז ז'טומיר, סמוכה לערים גדולות יותר רובנה, דובנה, לוצק, מרחק 10.6 ק"מ מתחנת רכבת). אוכלוסייתה מנתה כמה מאות נפשות [?], שמונה בתי מדרש, נוסף לבית הכנסת הגדול; שני חובשים יהודים ורופא מומר, בית מרקחת, דואר וטלגרף, בית מרחץ, הקדש, בית ספר רוסי בפאתי העיירה, אליו לא הלכו ילדים יהודים משום החובה לכתוב בשבת. הרב ר' משהלה, היה יהודי קטן קומה בקפוטת אטלס ופנים שחיוך נסוך עליהם תמיד. הוא מיעט לדבר. אשתו מכרה שמרים והוא פסק בשאלות. היו לנו גם רב מטעם, שוחטים אחדים, קצבים, סנדלרים, נגרים, מנקי ארובות.

אך העיירה ידועה יותר בשל הרבי מאוליק. עשרות משפחות שאבו את פרנסתן מחצר הרבי, באספקת מצרכים לחצר. כשנסתלק הרבי ר' שמעון-שלמה, ואת מקומו מילא בן, עוד ילד כמעט, חדלו לזרום לאוליק המוני החסידים, העיירה סבלה שפל, ולמשפחות רבות אבד מקור הפרנסה.

הנהר בעיירה הפריד את הרובע היהודי מן הגויי. הגויים כונו: עירונים, כמעט כולם היו סנדלרים. היהודים והגויים סחרו יחד וחיו בשלום. העיירה לא ידעה פוגרומים.

במלחמה האחרונה [מלחמת העולם הראשונה], הסתירו יהודים את חפצי הערך שלהם אצל עירונים אלה ולאחר מכן קיבלו אותם בחזרה. היהודים בעיירה סחרו בתבואה, פשתה, צמר. משפחות אחדות היו בעלות בתי בד לייצור שמן, ומן הפסולת ייצרו סוג של טבק זול להזנת בהמות, וזה יוצא לגרמניה. עוד חלק מן היהודים עסק במכירת מגפי איכרים, הובילו את המגפיים לירידים. היהודים עצמם לא היו סנדלרים, את המגפיים תפרו למענם העירונים שמעבר לנהר.

בעיירה נמצאה טירה של הנסיך רדזיוויל, עם גנים יפים ושדרות פרחים. חומה גבוהה עם תיל דוקרני הקיפה את הטיירה, וליהודים לא הייתה דריסת רגל בו. סמוך לטיירת הנסיך רדזיוויל עמדה הכנסייה הפולנית, ובצד, דירת הכומר. פניו אל הכנסייה הפולנית ואל טירת

הנסיך, היה השוק עם מאות חנויות קטנות. באביב נישא נישוח נעים מן הפרחים והעצים שסביב טירת הנסיך.

גבירים לא היו בעיירה. כאשר חיתנו אנשים ילדים, פתחו חנות קטנה. אם הצעיר היה מסוגל ללמוד קצת, הוא היה למלמד. בתי המדרש היו גדושים תמיד מתפללים. לשבת היה בא דרשן או מגיד, לעורר יהודים לתשובה. כשנזקק ועד הקהילה לכסף, לצורך גידור בית הקברות או לעניינים בדומה לזה, נטלו מן היהודים את הטליתות לאחר התפילה, וביום ראשון בבוקר הביא כל אחד את חלקו לגבאי. מדי בוקר בא איוון הרועה להעיר, כדי שישלחו את הפרות והעזים אל המרעה; בשבת העיר יוסל שואב המים, בניגון שונה לגמרי: "עורו יהודים – צעק – לעבודת הבורא, כי לכך נוצרתם". בשבת לאחר הצ'ולנט, בחודשי הקיץ החמים, נהגו יהודים לעלות לרגל לבאר המים הקרים, שנמצאה בחצר הכומר. בשכר הליכתם זכו היהודים לרגליים נשוכות, מן הכלבים שמשרתי הכומר הסיתו ושילחו בהם.

על חדשות העולם הזה לא ידעה העיירה. עוזר, העיוור בעין אחת, היה בימי שישי, לאחר קבלת שבת, מספר חדשות שקרא בעיתונים שנתקבלו לכתובתו למען הפריצים שעמם סחר.

משנות ילדותי זכור לי מעשה כזה: בתשעה באב שנת 1910! ראו נספח], באו לאכסניה של רחל גורבטי ארבעה אנשים מזרזים, שהביאו עמם מכונות מדברות ושרות. הם התהלכו בשוק וצילמו פנים. רחל גורבטי אמרה כי הם נראים כמנגנים בתיבות נגינה והיא חוששת שמא יברחו באמצע הלילה מבעד לחלון ולא ישלמו דמי שהייה באכסניה. הראשונים שהלכו לאכסניה לחקור ולדרוש היו בני הנוער. פגש אותנו ליד הדלת יהודי בעל זקנקן מחודד, לבוש בגדים נקיים נאים. הוא הציג עצמו בשם ש' אנ-סקי, והציג בפנינו גם את שלושת האנשים האחרים, אשר יחד עמו היוו את המשלחת האתנוגרפית לאיסוף פולקלור יהודי. בקבוצה שלו נמצא זמר העם חיים קוטיליאנסקי, והוא הזהיר את הנוער שאם לא יסייעו לו באיסוף חומר, יכתוב על כך בעיתונים. הנוער התארגן, והוא הלך עמם אל סנדלרים, חייטים, נגרים ששרו כל מיני שירים. לאחר מכן הובלנו אותם לבית העלמין, והם צילמו מצבות עתיקות; פסל בחזית הכנסייה הפולנית, יהודי בטלית ותפילין, פסל של גונטה בטירת הנסיך, טיפוסי יהודים: שואבי מים, רוכלות בשוק. חזנים

שרו תפילות למיניהן אל תוך הפונוגרף וכששמעו את קולם שר מתוכו נבהלו. חסידים סיפרו מעשי אדמו"רים.

סברה היא, כי בעיירתנו מצא אנ-סקי חומר למחזהו "הדיבוק". במיוחד לא חדל אנ-סקי להלל את הישישה פריידקה של ר' נח, שסיפרה לו עשרות מעשיות, והוא בילה בחברתה שעות ארוכות. היא הייתה דוגמה ומופת נדיר בסביבה כולה. תושבים זקנים סיפרו כי מיד לאחר חתונתה הבינה כי השיאו אותה לשלומיאל, כיוון שלא היו לה ילדים, התגרשה ולא נישאה עוד. רק מצוות חיפשה. מדי בוקר באה להתפלל בבית המדרש, הקדימה את הגברים. הייתה בקיאה בספרי המוסר: "שבט מוסר", "קב הישר" ואחרים. תהילים ידעה על-פה. בימים שני וחמישי צמה. תמיד התהלכה עם המטפחת האדומה לאסוף כסף. הנה צבעה את ארון הקודש בעיטורי מלאכים, קנתה לבית הכנסת מנורה בורקת, שעין טרם ראתה כמותה; הלבישה את ספרי התורה במעילים חדשים, כרכה את הספרים בבית הכנסת. והנה נודע לה כי פלוני נזקק למצרכים לשבת, מיד דאגה לכך והביאה בסתר. ליתומים דאגה לביגוד. יולדת ענייה בעיירה, היא לא משה ממיטתה, ודאגה שלא יחסר דבר. יהודי נזקק לגמילות חסדים לרכישת סחורה, לוותה אצל אמיד והלוותה לו. כשהופיעה בבתים לבקש נדבה, לא דחו אותה. את עצמה פרנסה מתיבה של סבון, כפתורים, מחטים וכדומה. מדי בוקר הוציאה את "חנותה" הקטנה אל השוק ובערב השיבה אותה הביתה. האיכרים אהבו לקנות אצלה כי ידעה לתת להם גם מיני תרופות סבתא למחלותיהם, בתמורה הביאו לה ירקות ופרות מכפריהם. כשהייתה חולה, ולא הייתה מסוגלת לרדת מן המיטה, נהגה להתלונן כי ריבוננו של עולם שכח אותה.

היא מתה בת תשעים וארבע. היא העשירה את הפולקלור היהודי בעשרות המעשיות שסיפרה לאנ-סקי ולחבריו.

מתוך הפרק: הווי דורות, ע' 69 – 72.

חיים-זלמן ברנשטיין הרחק-הרחק בעיירה

הרחק-הרחק בעיירה, ליד הגשר,
שם ליד מי הנחל הצלולים –
עיירתי אוליקה,
תכופות שלחה גם חיוכים.

בתי כנסת, באור נרות מוארים,
גדושים זקן ונער, קרובים ומכרים.
ובימים הנוראים – חובה קדושה –
דברי תפילה מעומק לב נשנים נאמרים.

ורב משלה היה לקהילה,
ודאי תלמיד חכם אנין,
ברוב התלהבות אמר את התפילה,
טענות כנגד השמים גם כן הבין.

החדרים ובית הספר שקקו חיים,
קמץ-אל"ף עד מאפו למדו שם.
נחוץ לתת לילדים יהודים
מעט חינוך, בצחוק ובדמעה גם.

במשך השבוע ביקשו את פרנסת היום,
חנוונים, מתווכים ובעלי מלאכה.
הדלות שרקה תכופות מכל פינה, גם לפתע פתאום,
אך לפתע פתאום – גם מזל וברכה.

ומריבות, סכסוכים, אבוי,
בין בעלי חנויות, חנוונים:
"הנה בוא, אצלי תקנה, הגוי",
"אצלי הכול בזול, והתנאים נוחים".

כך התחרו זה בזה בלי זחיחות,
למען פרוטות פרנסה מועטות,

והקללות שליוו התנצחות...
לא אחת אף בין בנים לאבות.

יום רביעי הנה הוא בא,
את היריד הגדול כל נשכח.
סעודה לשבת רוצה אתה –
אל תתעצל, רב יהודי ברביעי, וטרח.

סוף-סוף ירדה שבת קודש.
שלווה, שקט-הס בסמטאות,
נחת בבית הכנסת. מעט גאווה הלב גודש
בפני אלהים ואנשים, חוויות לא-נשכחות!

הו, השנים ההן המעוררות זיכרונות,
כשהנוער ניעור לתחייה.
לא חסרו בחיים זיכרונות,
שבו לתחייה גם חלום וכמיהה.

ברוב תקווה ושמחות,
תנועת נוער נוסדה,
הפרידה ילדים מהורים, קרעה משפחות,
ילדים שאצו-רצו לארץ חמדה.

אך סערת הרעם והבליץ-קריג,
באו הכול להכחיד, לעשות בו שמות.
להכחיד עיירה קטנטנה, אוליק,
אחים ואחיות שם, אבות ואימהות.

זעקה עד שמים, אל האל נשואות תפילות:
"עמך, ילדיך, נידונים לכליה, תמים לגווע!"
אך מי לב ישית לאלה עשר הדברות,
מי את זעקת הדם נכון לשמוע?

עת כי נבין הסוגיה,
עם לא יקום לתחייה בתפילה:

אם ראה העולם – וכאבן, חירש אילם היה,
תצרבנו אֶלֶת היהודים בגלות, תרדפוהו קללה.

הבה נתרה, נצווה דורי-דורות
של בנים, בני בנים ובנות,
אסור חלילה לשכוח אבות,
המציצים אלינו מספר זה ומתמונות.

ישמש זה הספר מצבה לנצח נצחים,
מבט על הבית בגלות, מבט אל עבר מעיק,
אל מקום בו לפני העמוד התפללו אבות וסבים,
מקום בו נרצחה קהילה קדושה אוליק.

זיסל ושלמה ברנשטיין, הורי המחבר, פעילים ציונים, נספו באוליק

מתוך הפרק: הווי דורות, ע' 84 – 87.

נחמיה טָרָסְט מחרוזת זיכרונות מעיירת הולדתו

אוליק שוכנת בין לא מעט כפרים, יערות וטחנות מים. תחנת הרכבת היא במרחק כ-8.5 ק"מ מן העיירה, ולכן זרמו תמיד עגלות עמוסות תבואה ועץ לבית הנתיבות, ובעלי עגלות עניים התפרנסו מזה.

בעיקר שאבו התושבים את פרנסתם מסחר בתבואה. אך לא חסרו גם מנחם-מנדלים, הולכי בטל שהתפרנסו, כפי שאומרים, מן האוויר.

הייתה לאוליק גם טירה היסטורית גדולה, אשר בה בילו את חופשותיהם הנסיכים רדזיוויל. אות לנוכחותם שם – היה הדגל הגדול של פולין, שצץ והתנוסס בראש הטיירה. אגדות שונות הילכו על טירה זו. זקני העיירה נהגו לספר כי הטיירה נבנתה כלבירינט, וכשנכנסים לשם לא קל למצוא את הדרך חזרה. התושבים הקדומים של העיירה אמרו כי את עיני הארכיטקט ניקרו בתום בניית הטיירה האגדית, על מנת שלא ייבנו עוד מבנים דומים.

אם אמת היא אינני יודע, כי בזמני, אנחנו, הנוער של האינטליגנציה הדמוקרטית, הסתפקנו בטיול ליד הטיירה.

עיירה זו, שהייתה מבצר לרוח היהודית, ושל חיים יהודיים אמתיים, דעכה לעינינו ונעלמה מן האופק.

שושלת האדמו"רים הנכבדה, לנדאו, אשר ינקו את ייחוסם הגדול מקדמונים, התגוררו בחצר מפוארת, שנבנתה באופן מלכותי בארכיטקטורה מופלאה. במבט ראשון על המבנה המפואר, השתלטה על המתבונן תחושה כי כאן הוא ארסנל הקדושה והטהרה שממנו צמחו המנהגים היפים, המסורות ואוצרות הרוח, שחושלו באש היהודית האמתית ביותר של הרבי ר' שלמהניו, בעל המראה הפטריארכלי, כמו גם מיהודי אוליק הצנועים המהוגנים, שנרמסו בברוטליות על ידי הנאצים הרצחניים החייתיים.

הרבי זצ"ל מאוליקה

כל הזיכרונות האלה מעירים בי הלך רוח רומנטי כלפי היכל אלוהים של העבר, העיירה אוליק, שהיא גם כור מחצבתו של הרב ר' הירש-לייבניו, בן של ר' שלמהניו, המכהן בכס הרבנות כאן בברוקלין, וממשיך לשמור כבבת עין את כל הערכים והמסורות שקיבל מהוריו, להעבירן ללא רבב לדורות הבאים של יהודים.

וכאשר אני שולף צרור אחד מן המחרוזת הגדולה העצומה של זיכרונות, יחד עם דמעה על חורבן עיירתי, אני רואה עצמי, רק שנים ספורות קודם לכן, באותה מציאות, כשהחלה הבערה העולמית הגדולה בעיירה הקטנה אוליק, שם היו יסודות של חיים יהודים.

בזיכרוני ניעור יום שישי אחר הצהריים, ההכנות לשבת בעיצומן, והנה בא רגע מסוים בשעון, ולהבות הנרות האירו בתי יהודים. יהודים של שבת נחפזו לבתי המדרש, מי לבית מדרשו הגדול של הרבי, מי לבית המדרש של חסידי סטפן שבעיר, מי לקלויז של חסידי טריסק ומי לשטיבל של חסידי סטולין.

אני נכנס עם אבי לבית הכנסת ורואה כי העיירה שינתה פניה לגמרי. ביום זה דווקא יש יריד בעיירה, אך האיכרים ממהרים להתפזר כי היהודים כבר סגרו את החנויות, והמסחר פסק אוטומטית. המנוחה וכן השבת נחו על האנשים ואפילו על הבתים, שמהם האירו בצניעות נרות השבת. אפילו הטוילים של הנוער בערבי השבת הקיציים במילוביצה, רחוב כה נאה של הטבע, אל מחוץ לעיירה, היו ביטוי ליום שכולו שבת, ולנוער יהודי אמתי משתעשע, וילדים אשר קיימו באמת מה שאבא ואימא הורו, וכל האנשים הטובים האדוקים ציוו.

המילוביצה והמרדה המפואר והמופלא שלה – של בוסתנים וגנים ירוקים צפופים, ששרר בהם שקט דתי צנוע – סימלה חוסר דאגה וביטחון של אוכלוסייה קטנה במספר, שם במחוז ווהלין.

מתוך הפרק: הווי דורות, ע' 98 – 100.

מאיר בן-ישי (גריןשפון) בתים קטנים נמוכי קומה

אני זוכר את עיירת הולדתי אוליק עוד מן השנים שלפני מלחמת העולם הראשונה ושנים אחדות אחריה. העיירה הקטנה השתרעה במלכותיות, כמו מנומנמת, אי-שם בערבות המישוריות של ווהלין, בין קובל ולוצק [! בין לוצק לרובנה, אוליק שוכנת מזרחית ללוצק]. חיה לה כך עם תריסר בתי הכנסת ובתי המדרש שלה, חדרים, חובשי ספסלים אצל הרבי, ויכולה הייתה לחיות את חייה עד תומם. לא היה זרם חשמל וגם לא היה בו צורך. לא הייתה צנרת. הבתים הוארו בנפט, חוממו בעץ, ומים היה מביא הביתה שואב המים, יוסל ספוצ'ק, בשני דליים גדולים מלאים. בערב שבת הסיקו את התנורים בשביל הצ'ולנט, ואת החלב שתו היישר מעטיני העזים. לא היה עדיין אף לא רחוב מרוצף אחד בזמני, והבוץ היה עד מעל לצוואר. ובכל זאת היה "טוב", אנשים חיתנו ילדים, העניקו נדוניה וכלכלה. כפי שתוכלו לקרוא כאן בספר, בשירי [ע' 45-63 בספר הזיכרון, לא תורגם]:

רוצה הייתי \ עוד בימי חלדי \ לראות את עיירת הולדתי אוליק \ כפי שנראתה לפני חמישים שנה.

מעט אור וחמימות סיפקה ביד רחבה חצרו של הרבי:

לילות השבת המאירים \ ימי החגים \ כבשו \ את דרך המסורת שלה. \ בתים קטנים נמוכים \ כמו מברכים \ ומזמינים לבלות שם \ כל אורח הבא מנכר \ מוכנים לחלוק פת \ מיטה וכותונת אחרונה.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה הזדעזעה העיירה זעזוע עז אשר ממנו התקשתה להתאושש במשך זמן רב.

בשנת 1915 עצר הצבא הרוסי בחלק אחד של העיירה, בחלקה השני התעכבו הגרמנים. העיירה עצמה הייתה מעין "אזור חופשי" בו הייתה לקוזקים יד חופשית לעשות באוכלוסייה כל אשר רצו. במשך חודשים ארוכים נמשך "הדו-קרב" בין שני הצבאות אשר ירו זה על זה בתותחים. הקליעים תעו תכופות אל תוך העיר, וגרמו חורבן וקרבנות בנפש. לאחר הבקעת ברוסילוב ולאחר האופנסיבה הגדולה – שהודות לה נאלצו הגרמנים לסגת "ונטלו" עמם כשני שלישים מן האוכלוסייה היהודית שלנו, שהתפנתה מרצון, מחשש לנקמת הקוזקים על קבלת

פני הגרמנים בהיכנסם, בלחם ומלח ועם ספרי תורה, שמרבית האוכלוסייה נשאה בשמחה גדולה, משום שהגרמנים שחררו אותנו מן הקוזקים – יכלה העיירה לנשום לרווחה ולהופיע ברחוב ללא חשש. זכור לי כי גייסו אותנו, האוכלוסייה היהודית המותשת, ללא הבדל גיל, לפנות מבין השוחות את גופות המתים שהיו פזורות סביב בית הקברות שלנו, שהפריד בין שני המחנות העוינים. השוחות הרוסיות היו תחת כיפת השמים, חפירות רגילות, בעומק 80 ס"מ בקושי. הגרמנים מנגד, היו מבוצרים היטב, תחת לאדמה, בבונקרים, עם תאורה חשמלית וכל הנוחיות, כאילו התכוננו להישאר שם לנצח.

כפי שצוין, נתקבלה כניסת הצבא הגרמני בשביעות רצון גדולה על ידי האוכלוסייה היהודית שלנו, חסרו רק חיבוקים ונשיקות. אך בעת נסיגתם, שהייתה בשמחת תורה, שררה אווירה של יום כיפור, כשזכרנו כי שוב נאלץ להישאר עם הקוזקים.

רק לאחר המהפכה החלה העיירה להתאושש, כמו התעוררה מתרדמה עמוקה שהייתה שקועה בה שנים רבות. הנוער החל להתארגן ולהביט בעין שונה על עולמו הקטן של אלוהים. ספונטנית נוסדו תנועות שונות, במיוחד ציוניות, מכל גוני הקשת. ייסדנו סניף של "פועלי ציון" וספרייה על שם יחיאל צ'לנוב. הוחל בכינון קורסים להשכלה עצמית, והעיירה קיבלה מראה אחר, אין להכיר.

בעת הכיבוש הגרמני, לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה, הכובשים הגרמנים, לאחר מעשים סדיסטים אל-אנושיים והמתות בתחבולות שונות, קיבצו כ-550 נשים וילדים, גירשו אותם לטירה הגדולה, בית הקיץ של הגרף רדזיוויל. לשם, לחדר הירוק, שהיה בו מקום למאות אנשים, דחסו את הקרבנות האומללים. שם נאלצו לעמוד "בשלוש שכבות". חסר להם אוויר לנשימה, ולפי סיפורה של ניצולה, כמעט יחידה, רחל לופטה, במקום לתת לאומללים מעט אוויר, הזרימו גז, שגרם לאומללים לתלוש מעצמם את בגדיהם ובשרם, כדי לשאוף מעט אוויר. רק לאחר מאבק של יומיים, זימנו את כבאי האש, ובזרנוקי מים ניקו מעט את האוויר, הוציאו את המתים והנחנקים, ולנותרים התירו לצאת, לשאוף מעט אוויר, בעודם מקללים את אחד השומרים הגרמנים, או אפילו יורים באחד, על שהתייחס בברוטליות לאומללים, אזרחים. לאחר שלושה ימים בחוץ והתאוששות-מה, הורה אותו גרמני

”טוב” לכלוא אותם שוב, והפעם אכן חנקו אותם. בין הנרצחים היו אמי היקרה יהודית ואחותי רחל.

מאקציה זו נותרה בחיים האישה לופטה הנזכרת לעיל, במקרה עלה בידה לזחול הצדה בלא שהבחינו בה הרוצחים. מ-8,000 [?] התושבים היהודים נותרו מתי מעט: ישראל גרינשטיין ובנו, אברהם לוריא, יצחק נקונצ'ניק עם אשתו ובתו, פייגה צם ושלושת בניה: שלמה, יצחק, וולף, לוניה רוזנטל.

לפי סיפורה של רחל לופטה, היו הקרבנות הראשונים: הרבי של אוליק הרב אלתרניו לנדאו, דוד פינקלשטיין, מוטל פינקלשטיין. ברוב ייאושם – סיפורה – התחננו אחדים אל שאר המרטירים היהודים האומללים: ”מסרו את נפשותיכם לאלוהים, כי זה רצון האל. וכך, בעיניים יוקדות, שהם נהרגים על קידוש השם, הלכו רבים לשחיטה.

מקרה אופייני אירע כאשר אחת מנשות הגטו, בעת עבודתה במטבח, הניחה בצד כמה תפוחי אדמה, על מנת שתוכל להביא לאחר מכן לאימה החולה, להחיות את נפשה. השומר הגרמני הבחין. לשאלתו מי עשה זאת, לא הודה איש. אפילו כאשר איים לירות בכל העובדים על ”הפשע”, איש לא הסגיר עצמו, וכל הנוכחים אשר ידעו, שתקו. כאשר החמיר המצב, ועל כולם איים מוות בירייה, צעדה קדימה, מתוך חבורת עובדות המטבח, אחותי רחל גרינשפון, ונטלה על עצמה את האשמה. על עוז רוחה, נפטרה במלקות אחדות בלבד.

זה הסיכום העגום של עיירה יהודית, אחת ממאות קהילות שנכרתו באורח כה מחריד בידי רשעים נוראים בעולם מרושע.

מתוך הפרק: הווי דורות, ע' 117 – 120.

ברל גל זיכרונות כפריים

אוליק היהודית, כפרי גויים היו סביב לה, וברבים מהם – חרלופה, פולצה, בטין, קופצה, רומנוב, פודיוויץ ואחרים – חיו גם כמה משפחות יהודיות. בדורות האחרונים לא היו עוד יהודים נחשלים שלא ידעו לחתום שמם; לא עוד טיפוס החוכר שבעבר. היו אלה יהודים מתקדמים, שניהלו חיים מודרניים, תרבותיים. כיוון שהמצב החומרי של רובם לא היה רע כמו בעיירות היהודיות בוהלין, יכלו להרשות לעצמם לשלוח את ילדיהם ללמוד בערים הגדולות: לוצק, רובנה, וילנה ואחרות.

בתצלום: ברל גל. נפטר באמריקה בעת הדפסת הספר

שליחת הילדים ללימודים בגימנסיות, בסמינרים ובמוסדות אחרים, ציינה למעשה את המשך המהפכה השקטה (ליתר דיוק, ההתפתחות) של יהודים כפריים בוהלין. את הצעדים הראשונים עשו ההורים עצמם, שהחלו להביט סביב, ללמד עצמם, לעשות מינויים על עיתונים, כתבי עת וספרים, במיוחד ביידיש ובעברית; היו בעלי תודעה לאומית ותאבי ידע. על אחת כמה וכמה הדור הצעיר, שרובו כאמור למד בגימנסיות.

אני זוכר את דודי פליק גל (פליק חרלופר כפי שכינהו באוליק), ששלח את ילדיו ללמוד באוליק, משם אל לוצק והלאה אל וילנה. אבי, הירץ גל (חרלופר), גר שנים ארוכות בלוצק, אף שמסחרו היה בחרלופה-אוליק, וזאת כדי לאפשר לילדיו ללמוד בגימנסיה. רק כאשר כבר עמדו על רגליהם, בנה מחדש את ביתו הגדול, שהוצת שנים קודם לכן בידי שונאי יהודים בכפר חרלופה, וניהל שם חיים תרבותיים. ראשית פתח לרווחה את דלתו בפני קרובים, ידידים ואנשים שהיו פעילים בחיים התרבותיים-לאומיים של היהודים בוהלין.

מן הימים ההם נותרו אכן זיכרונות טובים. קיץ וחורף המה הבית אורחים חשובים מאוליק, לוצק, קובל ועוד. במיוחד באו אלינו בני נוער בקיץ, לחופשה. בילינו יחד ביערות הסביבה, קטפנו אגוזים,

ליקטנו גרגרי יער, שחינו, דגנו דגים, ואגב כך שוחחנו ודנו בענייני ספרות, יהדות, ציונות, סוציאליזם, חלוציות, וגם ניהלנו אהבות, באצילות בנועם.

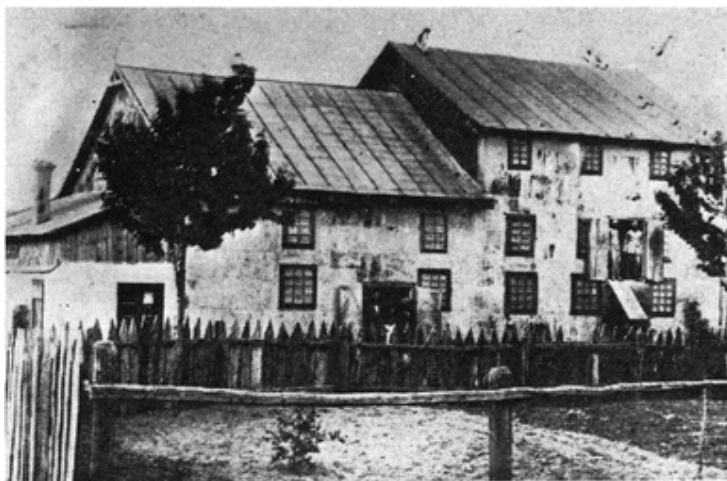
בחורף באו אנשים צעירים לספורט חורף. דווקא בכפר היו לכך אפשרויות גדולות מאשר בעיירה ובעיר. לא חסרו טרויקות [מזחלות רתומות לשלושה סוסים], מזחלות ומחליקיים היו מוכנים לכל דכפין. ואכן היו מתקבצים, נוסף לבני העיר, גם נוער יהודי מן הכפרים הנזכרים, והיו ליהודים ששון ושמחה. אך תמיד נמצא גם פלוני שדאג למזון רוחני, תרבותי ולאומי בבית המרווח החמים בערבים הארוכים.

י. איסוד, י. ברסלרמו, ש. פינקלשטיין, י. כ"ץ, ה. פלציר, ה. גל (1914)
ניספו בשואה

בעבר נהגו יהודי כפר לנסוע לימים הנוראים העירה. זה היה מנהג עתיק, מסורת. לכל אחד הייתה בעיר האכסניה שלו אצל קרובים, ידידים וכיוצא באלה. יהודים כפריים דאגו תמיד, בכסף טוב, למקום של כבוד בבית הכנסת או בבית המדרש, לכל המשפחה. אך עם הזמן בנו בכפר רומנוב בית כנסת משלהם. ממכניסי האורחים הגדולים

ברומנוב היו ר' חיים פרידמן (רומנובר) ואשתו חייקה. הכפר רומנוב היה מרכז מתאים. התנהלו שם ביד רחבה. חזן – דווקא מן הגדולים, שהעניק טעם לתפילה, ומשך זקן ונער. כבוד מיוחד רחשו המתפללים לר' איצה בטינר (גרייצר), לר' זיידל פולצר (קורמן), שני יהודים קשישים, נכבדים וטובים, בעלי זקנים ארוכים יפים, שפיארו את המניין.

תחנת הקמה של חיים פרידמן (רומנובר) בכפר רומנוב

ככלל היו כל היהודים הכפריים מסורים לבית הכנסת שלהם בכפר רומנוב, והיו מתכנסים בו בכל יארצייט, בכל מזג אוויר, כפור וסופות שלג, לא כל שכן בשמחת תורה; בפרט שמשפחת פרידמן סיפקה מכל טוב, אווזים צלויים וי"ש איכותי. ר' פרידמן היה מתלוצץ כי את המציאה הגדולה ביותר הוא זה שתופס: "וכי איזה יהודי זוכה לשמחה יהודית כה גדולה בביתו, כמוני?"

האחים שלמה ומשה פרידמן (רומנוב) והאחים שמואל וברל גל (חרלופי)

חיים פרידמן ובניו

ר' איצה בטינר

הזכרתי את ר' איצה בטינר (גרייצר), יהודי בעל לב יהודי חם, אשר ביושר זכה בהזכרת שמו בספר זה.

זכור לי – זה היה במהלך מלחמת העולם הראשונה – החזית קרבה לכפרנו, יום בהיר אחד קיבלנו פקודה לעזוב את הכפר. לא הייתה בררה, לא הועילו התחכמויות, נאלצנו לפנות. ארזנו חפצינו בחיפזון, רתמנו סוס לעגלה – ולדרך. זה היה דווקא בשבת קודש.

עברנו בכפר קופצה, מרחק 6 ק"מ מאתנו. זמן-מה התעכבנו ליד ביתו של ר' איצה וסיפרנו את סיפורנו. כל בני הבית יצאו מן הבית, וממש בכוח לא הניחו לנו להמשיך בדרכנו. בידיעה שגורלם אינו שונה, טענו: "מה שיהיה אתכם יהיה אתנו, עכשיו שבת קודש, הבה נתפלל יחד ונבקש מריבונו של עולם לבטל את הגזרה".

העברנו שם את הלילה. תפילותינו, למרבה הצער, לא נתקבלו בשמים והגזרה לא בטלה. יחד עם עוד יהודים, משפחות כפריות, נסענו הלאה. סייענו זה לזה. חלקנו את הגורל. העשיר בינינו תמך בעני, בבחינת "וחי אחיך עמך".

יהודים כפריים, בדרך כלל, לא נזקקו חלילה למתנת בשר ודם, אך בעיירות רבות בוהלין היה המצב שונה, למרבה הצער. יהודים כפריים ידעו על כך וקיימו תמיד מצוות מתן בסתר. לא רק נאה דורש, אלא תמכו ממש, לא בנדבות משבת לשבת בלבד, פעמים רבות בסכומי כסף ניכרים, כדי להעמיד יורדים מנכסיהם על רגליהם. ומה מאושרים חשו כאשר הצליחו, וגדולה הייתה השמחה כאשר יהודי כזה נושע והחזיר חלק מן ההלוואה, שהועברה כמובן מיד ליורדים אחרים, שלא חסרו כמותם למרבה הצער.

מתוך הפרק: אוליקה כפרים סביב לה, ע' 137 – 142.

מנשה אונגר שושלת האדמו"רים של אוליקה

חומרים על אדמו"רים שמתו על קידוש השם אנחנו שואבים מארבעה סוגי מקורות:

א. ספרי זיכרון שיוצאי ערים שונות מוציאים לאור, שם מסופר על הרבי שגר בעיר או בעירה הנושאת את שם ספר הזיכרון.

ב. הקדמות בספרים חסידיים, של אדמו"רים, הנדפסים מחדש בישראל ובאמריקה. שם נמסרים לרוב מוצאו ושושלת היוחסין של מחבר הספר עד לרבי האחרון שנרצח בידי הגרמנים ימ"ש.

ג. עיתונים, כתבי עת, ספרי זיכרונות שמוציאים יחידים וארגונים, ומסופר בהם על החורבן השלישי ועל אבדן אנשי שם יהודים בהם גם אדמו"רים.

ד. באמצעות קשר אישי עם ניצולים מן האסון הגדול. בעת ששהיתי בישראל כשלושה חודשים, ראיינתי אנשים שניצלו מן החורבן וגביתי מהם עדויות על אדמו"רים אותם ראו בגטאות שונים, במחנות ריכוז ובמחנות מוות. הם ראו בעיניהם, או שמעו מאחרים, כיצד מת הרבי על קידוש השם. כך, מכתב מאת שלמה צם על מות הרבי של אוליק ר' אלתר-יוסף-דוד לנדאו.

ראשית, ידיעות אחדות על שושלת האדמו"רים של אוליק.

אבי שושלת אוליק היה ר' הירש-לייב (צבי-אריה) לנדאו, בן של אברהם לנדאו מאוליק. הוא היה תלמיד של הרבי ר' יחיאל-מיכל מזלוצ'וב. היה רבי באוליק והיו לו חסידים רבים. נפטר: י"א בתשרי תקע"ב (1812).

בנו, ר' יוסף-דוד, מילא את מקומו באוליק. נפטר: כ"ח באדר תר"ט (1849).

בנו ר' מרדכי, היה חתן של הרבי של סָבֶרֶן, ר' שמעון-שלמה, והרבי של אוליק. נפטר: י"א חשוון תרמ"ה (1848). פרסם ספר "גדולת מרדכי".

לרבי ר' יוסף-דוד היה בן נוסף, ר' הירש-לייב, שהיה הרבי של פלשטיין. נפטר בשנת תרכ"ט (1869) בצפת.

לרבי ר' מרדכי לנדאו היה בן, שמעון-שלמה, חתן של הר' משה-הירש הרבי של סברן. נפטר צעיר: כ' בתמוז תרנ"ז (1896). הרבנית שלו, פרידהלה, החזיקה בחסידים יחד, עד שיגדל בנה, ר' יוחנצ'ה, ויהיה רבי.

מן הרבי של פלשטיין, ר' הירש, הסתעפה שושלת אדמו"רים אחרת. בנו, ר' אהרן, היה הרבי של פלשטיין. הוא היה חתן של הרבי ר' אברהם מסקט'ר. קיבל חינוכו אצל הרבי מרוז'ין, ר' ישראלצה, שהיה קרוב משפחתו. עלה לארץ ישראל והתיישב בצפת, שם התגורר אביו. שם הלך לעולמו ונקבר במערת [ר' חיים טירר] בעל "באר מים חיים".

בנו השני של ר' הירש-לייב חי אף הוא בארץ ישראל. הוא נולד בשנת תרל"ח (1878) בפלשטיין. בצעירותו נסע לארץ ישראל. בבואו לביקור אצל הרבי מצ'ורטקוב, ר' דוד-משה, הכתיר אותו הרבי של צ'ורטקוב לרבי והוא חזר לארץ ישראל כרבי. אך כאשר פרצה מלחמת העולם הראשונה עזב את ארץ ישראל ושב לגליציה. הוא התיישב בטורקה (מזרח גליציה) ונפטר שם: כ"ח באדר תרצ"ח (1938).

לרבי שמעון-שלמה מאוליק, שנפטר צעיר, היו עוד שני בנים, ר' אלתר-יוסף-דוד ור' הירש-לייבניו המתגורר כבר כחמישים שנה [משנות ה-20 של המאה ה-20] בברוקלין.

הרבי אלתר-יוסף-דוד היה חתן של ר' חיים הגר, הרבי של אנטין, ובזיווגו השני היה חתן של הרבי ר' שמואל מסלונים. הוא היה הרבי משנת תרנ"ז (1897). ר' אלתר-יוסף-דוד מת באורח טרגי מידי המרצחים הגרמנים.

ועתה לדיווחו של שלמה צם:

ביום שלישי, 12 באוגוסט 1942 [! כנראה 2.8.1941 ראו להלן ע' 50] באו אל אוליק עשר משאיות כבדות ובהן חיילים נאצים רבים. עם שחר נכנסו אל היודנטר של הגטו והודיעו כי על כל היהודים לעבוד.

הנאצים עברו מבית לבית וחטפו יהודים. זה נמשך משעה שמונה בבוקר עד השעה שלוש אחר הצהריים.

מספר מסוים של יהודים הסתתרו בבונקרים ובמקומות מסתור אחרים. היהודים שנתפסו הובלו אל טירת הנסיך רדזיוויל. בין היהודים החטופים היה גם הרבי ר' אלתר-יוסף-דוד.

בשעה אחת-עשרה הוציאו המרצחים הנאצים 60 אנשים צעירים, ותבעו מהם לצעוד. דרשו מכולנו לשיר שירים רוסיים.

נאלצנו לשיר ברוסית "קפוצ'יה מגוצ'יה". אם לא שרנו בקול רם, הכו אותנו הנאצים מכות רצח.

כך, כשאנחנו צועדים, באנו לבית העלמין. שם היו מוכנים שלוש אתי חפירה, וחילקו אותנו לשתי קבוצות.

שלושים חפרו במהירות את קבר האחים, תחת ברד מלקות, ושלושים נחו. לאחר מכן חפרו השלושים האחרים, והראשונים נחו. לאחר שהתחלפנו פעמים אחדות ראינו כי רגעינו ספורים.

בסמוך אליי עמד המורה לעברית מ' אפסייטיק, הוא לחש בעברית: "להתפזר", "להימלט".

בצאתנו מקבר האחים, שחפרנו במו ידינו, ברחנו, חמישה-שישה אנשים, והתפזרנו לכל עבר.

פרץ ירי בהול. מיד נפלתי. ידי דיממה. פניי היו מגואלים בדם שמרחתי. הנאצי שרדף אחריי, סבר שאני מת והמשיך לרדוף אחרי הבורחים האחרים, בינתיים זחלתי אל תוך שיחי ענבי שועל.

שכבתי בשקט וראיתי את השלמת קבר האחים. הנאצים פקדו על כולם להיכנס אל תוך הקבר הגדול, ושם נורו מיד. כעבור דקות אחדות באה מטירת הנסיך רדזיוויל המשאית הראשונה.

הבריה הוזח, שוטרים אוקראינים החלו להשליך מן המשאית קרבנות שהומתו בגז, וזרקו אותם אל קבר האחים.

צופה באלם מבין השיחים, ראיתי כי אין זו משאית רגילה אלא תא גז נייד.

היהודים הוצאו מן הטירה, השליכו אותם אל תוך המשאית. ברגע הראשון חשבו כי מובילים אותם למקום עבודה, אך כשנסגרה דלת הרכב, החל לזרום גז מוות וכל היהודים נחנקו בו.

ראיתי כי מיד באה משאית שנייה, שלישית, רביעית, סך הכול עשר משאיות. בדרך זו חנקו הגרמנים ימ"ש ביום ההוא 800 קדושים בגז, וקברו אותם בקבר האחים הגדול.

בעזרת היודנרט פיתו הגרמנים את היהודים להיכנס לגטו. הם אמרו כי תופסים גברים בלבד, ויובילו אותם אל טרוכנברוד [טרוכמברוד, זופיובקה], מרחק 22 מיל מאוליק. הנשים האמינו, והחלו להביא צידה לדרך. כך הביאה מלכהלה, בת הרבי של אוליק, טלית ותפילין ופיסת לחם לרבי.

הרבי אמר לה: "ישועת השם כהרף עין", היי בריאה בתי היקרה".

והבת השיבה: "סע לשלום ושוב בשלום". היא לא ידעה כי הוא נפרדת מאביה, הרבי, ורואה אותו בפעם האחרונה.

הנאצים היו לבביים, והרשו לנשים להביא מזון ובגדים לגברים. בדרך זו ביקשו להולך שולל את האנשים ולהובילם בשלווה לאבדן הנורא.

יחד עם הרבי ועדת היהודים הגדולה נתפס ביום ההוא גם הרב הזקן מאוליק, המקובל בן ה-82, ר' משה רוטנברג.

ידוע לנו גם כי בנו של הרבי, ר' הירש-לייבניו מלוצק, מת על קידוש השם מיד עם כניסת הגרמנים אל לוצק.

הרבי ר' הירש-לייבניו היה חתן של הרבי ר' מרדכי-יוסף-משה, הרבי של סוליצה. עוד בחיי אביו היה לרבי מלוצק, והחסידים בנו שם למענו בניין.

כך נגדעה השושלת של אוליק בפולין.

מתוך הפרק: חסידות וחסידיים, ע' 156 – 160.

שמעון כץ יהודים בעיירה

אין בכלל אלא מה שבפרט. אין פירוש הדבר שתמיד משתקף הכלל בכל פרט, עם זאת אין לבטל את הפרט במחי יד. כרגיל, כל יהודי באוליק היה עולם בפני עצמו, אך כשנכיר "עולמות" כאלה נקבל ממילא מושג על העיירה בכללה.

משה שפצ'וק

תמיד אפשר היה לראותו עם אסל על כתפיו, נושא שני דליים מלאים מים. איש פשוט, יהודי עמל, ישר עד מאוד.

למל

אף הוא שואב מים, גבוה, רחב גרם, כתפיים מגובונות. כל חייו סבל מאסטמה, אך מעולם לא הוציא מפיו את הסיגר שגלגל בעצמו. את שני דליי המים שהיה מביא מן הנהר חילק בין שתי בעלות בית, בטענה שלהביא לכל בית שני דליי מים בבת אחת, קשה לו.

יחזקאל שואב המים

מי מאתנו אינו זוכר את חזקל בשבתו לעת ערב, לאחר העבודה, בדירת המרתף שלו, סמוך לחלון, שותה תה. על השולחן ניצב סמובר הנחושת שאדים עלו ממנו, ולאורך השולחן הארוך ניצבו ארבעים כוסות מלאות תה. יחזקאל גבה הקומה היה מרוקן את כולן, ולאחר כל לגימה מן הכוס שאף מן הסיגר.

הוא חי בגפו. לא התחתן. איש ישר אך תמיד עצבני. תכופות עמדו ילדים ליד החלון לספור את הכוסות שעל השולחן ולהביט בו שותה. כשהבחין בהם היה מגרשם, ופעמים רבות התזז עליהם מים.

שיע סטפניר

היה מעיין של תורה, גם נחשב חכם, אך בעל עצבים חולים. לא אוכל לשכוח את המראה, איך היה נשען על עמוד הטלפון, ידו חובקת את ראשו, ודיבר טלפונית. תמיד סיים במשפט ברוסית: "כאן מדבר שיע סטפניר".

ביום שישי, בבית המרחץ, היה מטפס לספסל העליון, חובט בעצמו כהוגן [בצרור זרדים] וצועק בקולי קולות: "שפכו פנימה עוד דלי מים, שיהיה לוהט וצורב".

יוסל בזיגון

הם היו שני אחים, אברהם ויוסל. אברהם הוביל נוסעים לתחנת הרכבת, יוסל הוביל משאות הלך וחזור לרובנה ולסביבה.

"יוסל, מה נשמע ברובנה?" – נהגו לשאול אותו בשובו.

"שתשרף רובנה כולה – היה משיב – חיפשתי דג מלוח ברובנה ולא מצאתי". את המליח היה מחפש בחנויות אריגים או נעליים.

זכור לילה מואר. יוסל עמד, מכוסה שלג, על הגשרון שעל הנהר, וצעק כמי שהורגים אותו: "משטרה!" כששאל אותו פלוני: "יוסל מה אתה צועק?" השיב בנחת בחיך: "מפקד המשטרה צריך לתחנה, הוא הזמין אותי במיוחד, כדי לחסוך נסיעה אליו אני קורא לו לכאן".

אריה נקונצ'ניק

שודדים פולנים הרגו אותו בהיותו בדרך. היה יהודי הגון ואהב לעשות טובות ליהודים. ביתו שימש אותנו במשך שנים אחדות כאולם תאטרון. סיפרו עליו כי בשמחת תורה, בעת שהיה בגילופין, היה מעלה לבימה, שם קראו בתורה, את בנו הבכור בנימין וצועק אליו: "בנימין, ייכנס הרוח באבך, אמור כבר יתגדל, אמור כבר ויתקדש".

מי יודע, אולי ניבא לו לבו את קצו.

בנימין של אריה

היו לו פנים צוחקים ועיניים חיוניות. היה בעל עגלה. בחורף נהג תמיד לחגור את אדרת השער שלו במגבת בד לבנה. נשמה טובה, חיפש לעשות טובה לכל אחד. אך אביו היה למי שנגע בו בעת שהיה נרגז. אותה שעה, סכנה הייתה לעמוד לידו.

שמעון שרייבר

היה יהודי בא בימים. לימד ילדים קרוא וכתוב. מזה בלבד לא הייתה פרנסה, והוא נהג מדי יום חמישי לחלק מספרים בבתים, להגרלת דג גדול לשבת. כששאל אותו פלוני בבדיחות:

"ר' שמעון, אולי תעשה, שגם אתה תזכה פעם אצלך בדג?"

"איך אוכל לעשות זאת – הצטדק כמעט בבכי כשדמעות בעיניו – הרי זו הגרלה, ומי שמושך את פתק המזל, הוא הזוכה בזכייה הגדולה".

מוטל שרייבר

היה לו חדר מודרני פרטי. אני נמנית עם תלמידיו. הוא לימד גם רוסית וחשבון. מדי יום בשעות הבוקר היה משאיר אותנו לבדנו בחדר והולך העירה לסחור. מובן כי אנחנו, התלמידים, [לא] ישבנו וחיכינו לשובו. בקיץ עשינו ויברח לנהר, שהיה מעבר לחדר, לרחוץ ולשחות. כשהרבי, ר' מוטל, שב מן השוק ולא מצא אותנו, תפס בידו מקל גדול ורץ עמו לנהר, הכה על ימין ועל שמאל, ובעודנו עירומים הריץ אותנו לחדר, כשהוא נושא עמו את הבגדים. כך רצנו ברחוב והוא בעקבותינו.

כעונש שילח אותנו לבתינו, ולאחר מכן סיפר לכל אחד מהורינו על חטאינו, מעט ביידיש ומעט ברוסית.

משה חאלאמוֹרֶשׁ וחיים-לייב השדכן

שני יהודים, כבר בשנות השבעים לחייהם. לשניהם, זו בצד זו, חנויות קטנות לדגים ומליחים. כשנכנס קונה אל אחד, החל השני לגדף בקללות שונות: "שתישרף", "שתבלע אותך האדמה", "שיבואו עליך כל מכות מצרים" וכך הלאה.

חיים-לייבניו, השדכן, שתק תמיד, אך לאחר שההוא שפך את כל קללותיו, ירק: "טפו, לך לעזאזל, לא שם עליך". לרוב, בימים של קללות, היה מגלגל במקל חבית ריקה לאורך השוק עד לביתו.

ר' איסר מלמד

ר' איסר מלמד, היה מלמד דרדקי. אהב את הילדים והתמסר אליהם. בשעה שלימד אותנו, נהג לשנות תה, כעשר כוסות. מילוי הכוסות והגשתן לו, היו מלאכתה של הרבנית, אף היא אישה טובה.

הוא הרבה לעשן. תוצרת עצמית. פיטום העטיפות היה המלאכה שלי. על מישוהו אחר לא סמך.

ניסל קולטון

לאחר מלחמת העולם הראשונה, פרצה אצלנו מגפת טיפוס. גם ניסל חלה. התגוררנו אז אצל אביו, לייבקה קולטון. כאשר ניסל חלה, אני כבר הייתי לאחר המשבר. נהגתי לשבת לידו ולדבר אתו קצת, כדי שישכח את כאביו.

הייתה לו אחות נשואה מחוץ לעיר. בבואה לבקר אותו, הביאה לו מתנה – מחרוזת תאנים. ניסל ביקש לתלות את התאנים למראשותיו, מעל למיטתו.

זמן-מה היו התאנים תלויות שם. ערב אחד באה לבקרו כלתו, ברכקה שדה. הוא ביקש לכבדה בתאנים – והילד איננו. התאנים נעלמו. הוא נתקף עווית וצעק:

”היכן התאנים שלי?! מי אכל את התאנים שלי? (אכלה אותן אחותו עצמה). הנה יושבת לידי ברכקה, הייתי נותן לה תאנה, כל מבקר הייתי מכבד בתאנה [בתרגום ניטל העוקץ. בידיש המשמעות כפולה. א פייג – תאנה וגם אצבע משולשת].

ר' ברל של יוכבד

היה יהודי מלבב, בעל זקן ארוך לבן ופנים מחייכים תמיד, ולכן מלאי חן. התלוצץ עם כל אחד, ותמיד הייתה רוחו טובה עליו. היה חבר מועצת העיר.

מאז נפל בנו כנוטר בחיפה, לא מצא עוד מנוחה.

היה בן בית בחצרה של הרבנית הזקנה. היה אפילו ”שר החצר”.

פעם אחת, נתקלו בו הולך בערב בסמטה שבין חצר הרבנית וביתה של רבקה חאשקלס [? מאשקלס].

”מאין אתה הולך, ר’ ברל, בשעה כה מאוחרת?” – שאל אותו פלוני.

”זה עתה ירדתי מן הרבנית” – השיב (הרבנית גרה בקומה השנייה), הוא רצה כמובן לומר שזה עתה ירד במדרגות, אך ליצני העיירה התלוצצו על כך זמן רב.

מתוך הפרק: אישים ודמויות, ע’ 219 – 226.

מאיר בן ישי (גרינשפון) אבי, שמעון בן משה של ציפה

זמן-מה היה אבי, שמעון בן משה של ציפה, גבאי אצל הרבי, ולימים קיבל את הגבאות אחיו דוד. היה חזן קבוע, ומתיקות תפילותיו בימים הנוראים ובחגים היו שם דבר בעיירה. לא לב יהודי אחד שבר בבכותו את עשרת הרוגי מלכות או בתפילת "ונתנה תוקף". נהרות של דמע שפכו הנשים.

הוא מת מיתת נשיקה. בערב שבת י"ד בטבת, כשאמי נסעה לרובנה להכין את טקס בן זכר לילד שנולד לאחי משהקה, הוא, שנמנע ממנו לנסוע לרובנה בשל חילול שבת, הודיע לה כי ביום שלישי, לברית, ידאג לבוא. אשתו של ר' מוטל השוחט, שגרה בעת ההיא בדירה שלנו – רגילה הייתה להשכים קום מדי שבת ולהקשיב למתיקות קולו, קורא את פרשת השבוע ופרקי תהילים שנהג לשיר בשעות הבוקר – הבחינה כי בשבת ההיא איחר אבי משום-מה לקום. היא הפנתה את תשומת לבה של אחותי רחל, שלא הבחינה, בראותה אותו ישן ופניו אל הקיר, כי בלילה השיב את נשמתו, בלי אנחה אפילו. הוא גווע בדיוק בשעה שהתאורה החשמלית, בשל השינוי בשירות, כבתה לחצי שעה.

בהלוויה השתתפה כל העיר. טמנו אותו סמוך לאוהל הרבי. בעת ההיא היה זה מן המכובדים במקומות בבית הקברות.

אמי, מה חבל, נאלצה לשאת על כתפיה החלשות את עול הכיבוש הגרמני, שמרבית העיירה נשאה, והייתה, לפי מה שסיפרו לי, בין ה-500 אשר נחנקו בטירה.

על אחותי רחל סיפרו לי כי כאשר השומר הגרמני שלהם, הבחין בגנבה של כמה תפוחי אדמה, ודרש את הסגרת הגנב, מאיים לירות בכולם ללא יוצא מן הכלל, היא נטלה את האשמה על עצמה וכך הצילה חבורה שלמה של עצירים. היא נפטרה בעונש של מלקות אחדות ובהזרה לא לחזור על פשעים כאלה.

מתוך הפרק: בית אבא אימא, ע' 254 – 255.

מאיר בן ישי (גרינשפון) אברהם-חיים גולדברג

אברהם-חיים החייט, התגורר במרחק לא רב מסבתי רבקה מאשקל'ס. הזוכר את אוליק של הימים ההם, ימי מלחמת העולם הראשונה, ייזכר בוודאי באברהם-חיים, איש העמל השקט, שחי לו בשקט ובצניעות מחייטות, וגם עסק בענייני הכלל, שלא על מנת לקבל פרס. במשך כל השנים היה גבאי החברה קדישא, מדי שבת בראשית ארגן קידושא רבא לאנשי בית הכנסת שלו. הוא יצר קשר עם עיירות שכנות, וביקש כי אם מצויים שם עריקים מן החזית הרוצים להסתתר, הוא מוכן להסתירם במרתף שלו. כך קיבץ אצלו ארבעה-עשר יהודים, ארגן למענם בונקר במרתף שלו, דאג להם למזון, משקה וביגוד, כמעט עד סוף המלחמה. כאשר, בגלל הלשנה, תפסו אחד מהם, ועל אברהם-חיים איים עונש מוות, הסתכנה למענו כל העיר, עם הרבי בראש, והודות לשתדלנותם הוא ניצל.

יהיו מילים ספורות אלה, מנחה לדמותו המאירה של אברהם-חיים החייט, בעיירה שלנו אוליק.

מתוך הפרק: בית אבא אימא, ע' 256.

שלמה צם הנדבן שלמה נודלר

ברחוב ברק יוסלביץ' באוליק, על שפת הנהר (פוטילובקה), ניצב בית קטן לבן, אשר בו גרו שלמה נודלר [נודליר], אשתו וילדיו: יעקב, מינדל, מנדל, נחמיה ובת הזקונים היפה יוכבד.

בראשית שנות ה-30 [של המאה ה-20] שלמה קיבל לרשותו את הטחינה, מטחנת הקמח של ציילינגולד וגם את טחנת הקמח בטורצ'ין, מגרשון גולדברג [גלברג?]. במרוצת הזמן היה לעשיר גדול, בעל נכסים (בקנה המידה של ווהלין).

בזמן שכל הקבלנים והספקים האחרים היו מערבים מעט שעורים או סובין, היה שלמה איש אמת, סוחר הגון ביותר. בשתי עגלות קמח חיטה לא השתרבבה מעולם אף לא ליטרה אחת של שעורה. היושר הוכיח את עצמו, שק קמח שלו היה שם דבר בוורשה, למברג, קרקוב, גדיניה [גדנסק]. בשעה שלפידות הגדול מלוצק, מכר קרון אחד של קמח, היה הספק קונה מטחנות אוליק עשרות קרונות קמח.

שושלת אוליק סבלה רבות מן הבולשביזם שכבש אל לב חסידי אוליק. הם גרו בז'יטומיר, רדזיוויל, שפטובקה, ברדיטשב – עד קייב. הבולשביזם קרע את שלשלת הזהב, והרבי של אוליק, ר' אלתר-יוסף לנדאו, נותר עם אוליק, רובנה, לוצק, טרוכנברוד, דובנה, חמש ערים בלבד מתוך למעלה ממאה. היו זמנים שהמחסור שרר בחצר. לנדבן שלמה נודלר נודע על כך – והם יצאו מאפלה לאור גדול.

ישיבת נובהרדוק [נובוגרודק], ובה שלושים וכמה תלמידים, הייתה בשפל המדרגה. ראש הישיבה, ר' גרשון גולדברג, ממש רעב, כשהגיע הדבר לאוזני ר' שלמה – קמה הישיבה על רגליה כבשנים קודמות.

בשלוש-ארבע השנים האחרונות [שקדמו למלחמת העולם השנייה] החל הממשל הפולני להכביד את ידו על האזרחים היהודים. לא קם עדיין ההיסטוריון שיתאר בגוונים מקוריים, כיצד ניסה הממשל המחוזי בלוצק לעלות על היטלר בגילויי אנטישמיות וברברזם.

אחת הגזרות המרושעות הייתה: שבא הסטרוסטה עם חבורת פרחים, הרס שמונה בניינים ישנים, ודרש מן היהודים לבנות בתים חדשים וגדולים. וכסף? היכן ייקחו עניים כסף לבנות בתים?

לאחר ההרס, השתרכו המשפחות הנטושות עם חפציהן לבית הכנסת, שטופות דמע, מדוככות ונואשות. לא ניתן לשכוח את שעת בין השמשות, כשבא שלמה נודלר עם כמה מאות זלוטי ופנה אליהם בזו הלשון:

"נצח ישראל לא ישקר! אחיות ואחים, הרוצחים הפולנים הרסו את בתיכם, אך אל תיפול רוחכם! הרי לכם מעט כסף, קנו את הנחוץ לכם, ועם הזמן תחגגו את חנוכת הבית, אל דאגה, עם ישראל חי!"

הממשל הפולני החל לפשוט את העור ממוכרי תבואה זעירים, והם נאלצו לסגור את בתי העסק שלהם. וכאשר באו מים עד נפש – היה מופיע הנדבן כאח לצרה.

באוליק היו בשעתם שני קיבוצים. חלוצים צעירים עבדו בהם בהכשרה, ולאחר מכן עלו לארץ ישראל. קיבוץ גדול של "החלוצ" על שם בר בורוכוב, וקיבוץ קטן יותר של "המזרח" על שם הרב ריינס.

בזמנים שבקיבוץ בורוכוב התהלכו עשרות מחוסרי עבודה, היה ר' שלמה נודלר מעסיק אותם בטחנות הקמח שלו. בתצלום: פינחס פינקלשטיין

באחד החורפים היה המצב בקיבוץ ריינס רע ומר. הרוב מקרב עשרים ושישה החברים התהלכו ללא עבודה. שלוש חברות חלו, והמצב היה חסר תקווה.

לאסיפה, שזימן מנדלה סרנה, הוזמנו פלטיאל סטפניר, יצחק קמח, מיכאל ארקדיר, פינחס פינקלשטיין, אהרקה מילר, יעקב קרופניק, הרשלה טריש, וכותב שורות אלה.

פלטיאל סטפניר הציע לסגור את הקיבוץ.

פינחס פינקלשטיין דרש שכל אחד ייתן 10-15 זלוטי.

הרשלה טריש התנדב לבקר אצל ידידיו ועזב את הישיבה. בתצלום: הרשל טריש

כעבור מחצית השעה חזר עם ר' שלמה נודלר, ולאחר שמנדלה סרנה תיאר את המצב, הלם ר' שלמה בשולחן:

"קינדרלעך, סרטיפיקטים אין לי, לכן אדאג לכם ללחם. אתם בניו ובנותיו היקרים של העם היהודי, אתם בונים את ארץ הנביאים, התחזקו, מצפים לכם הרי יהודה, עמק יזרעאל ואולי גם המדבר בנגב. אני מתנדב לעזור לכם בעבודה, בלחם ובתרופות". כאשר שמענו כן ראינו.

אט-אט קרבו ימי האימה, ימי שקיעה, הימים של חורבן אירופה, והחורבן הנורא ביותר של העם היהודי במשך כל תולדותיו.

באותם ימים של 1939, עשו שני הדגנרטים, סטלין והיטלר, יד אחת וחילקו את פולין.

כשנכנסו הבולשביקים לאוליק, החלו להוציא את הבורגנים והסוחרים. נכחתי פעם בבית הדין בעת משפט. נאשמים – סוחרים אחדים, ספסרים. על כס הנאשמים ישב הנידון מוטקה.

שופט: "מה מכרת?"

מוטקה: זוג נעליים שלי.

שופט: בכמה?

מוטקה: במאתיים רובל.

שופט: כל כך בזול?

מוטקה: כבר נעלתי אותן ארבע שנים.

שופט: מדוע עשית זאת?

מוטקה: לאשתי חנה ולשלושת ילדי לא היה לחם!

שופט: חמש שנים בסיביר.

ואז נכנס פרומקה פרובס בן השבעים.

שופט: מה מכרת?

פרומקה: זוג גרביים ישנים.

שופט: גרביים?

פרומקה: כן גרביים ישנים, שלי, משומשים.

שופט: ברוסיה המסחר אסור.

פרומקה: מעולם לא סחרתי, רציתי לחם.

שופט: לחם?

פרומקה: כן לחם, פרוסת לחם.

שופט: חמש שנים בקזחסטן.

לאחר מכן חקר החבר-שופט את פייסי לטז'ניק.

לאחר מכן התנפלו "החברים" על יצחק ברנשטיין, אהרן ברנשטיין מתחנת הדלק, אליעזר קצבמן, אליעזר קפלן ואחרים. לא חלף זמן רב והם הוגלו לסיביר לנצח נצחים.

בעת שאסרו את שלמה נודלר השחיר הרחוב מאדם. מאות באו להביע התנגדות, וללמד זכות על הנדבן בעל הלב.

אנשים השתרעו על הכביש בזעקות:

"החבר נודלר הציל אותי!"

"החבר נודלר האכיל את בני ביתי!"

"החבר נודלר היה אב לחמשת יתומיי!"

"קודם שאתם לוקחים את החבר נודלר אני רוצה שתירו בי מיד, תירו!"

"אברהמלה הגוסס צרח עד לב השמים: תאסרו אותי, הנה אני!"

וברכה צ'ה שלו, הגיבנת, ייבבה: "אותי, אותי, אותי!"

בינתיים התקרב קופלה שואב המים, שהצטמק מיום ליום, ואמר: "חבר נודלר לא היה גביר, כל מה שהיה לו נתן לעניים, הוא היה חובב הפרולטריון, אחד משלנו!"

בריינדלה, התגרנית מוכרת הפרות, צעקה בקולי קולות: "כל חודשי החורף, כשלא היו לי תפוחים למכירה, קיבלתי בבית זה את מחייתי!"

הפגנה שכזו לא ראתה אוליק. ואכן, המון העם גבר על הגזרה, והנדבן היקר, בעל היד הרחבה, יצא זכאי ביום ההוא.

ובינתיים קרב 22.6.1941, והצבאות הגרמנים ריסקו את הבולשביקים בכל הנתיבים. מאוליק הם נעלמו כעכברים שהורעלו.

ב-5 ביולי 1941 הופיעו 27 מפציצים כבדים מדגם מסרשמיט והפציצו את אוליק באכזריות. שמונים בתים עלו בלהבות נוראיות. בהם גם ביתו של שלמה נודלר. בהיותם על גדות הנהר פוטיילובקה, נכנסו מאות יהודים למים עד לאוזניהם ואף עד מעל לראשם, וכך ניצלו. כך ניצלה גם משפחת שלמה נודלר ואשתו.

חלפו שבועות אחדים, אנשים קלטו עד כמה הם אבודים, והחלו להתחפר. כך חפרה לעצמה משפחת נודלר בחורבה בונקר גדול עמוק, והחלה לסבול בו.

אף שגרמניה הנאצית החריבה ורמסה את פולין, שיתפו הנרמסים פעולה עם הרומסים בהשמדת היהודים ובחיסולם. וכך היה על ר' שלמה להישמר מ"ידידיו" הפולנים, שלא יצביעו על שלומקה, שהיה בעלים של טחנת הקמח של טורצ'ין. הטחנה המשיכה לפעול כבעבר.

הימים נמשכו אט-אט. יום – שנה, יום – נצח.

מדי פעם נערכו אקציות. היו תופסים יהודים ויורים בהם. תכופות נערכו חטיפות ליליות, כביכול לעבודה, אך השוטרים האוקראינים גילו את הסוד המצמית: פה ושם הם "ישנים".

וכך, בחטיפת לילה ראשונה נלקח נחמיה, בפעם אחרת יעקב, ופעם אחת גררו את מנדלה וירו בו מיד.

באותם ימי תמוז, ימי אימת מוות, נהג שמואליק פוליוינצ'ק להסתובב ולרחרח, אולי אפשר להציל חיים, אולי אפשר להשיב נפש של יהודי. ונישאו החדשות כי בבית הרבי ובבונקר-זמליאנקה של שלמה נודלר ממש גוועים ברעב.

באותם ימי אימת מוות, היו עשרות משפחות קרועות, שלא ראו פירור לחם לנגד עיניהן, עם זאת מצאו מוצא בדרכים שונות. נהגו להרתיח דלי מים מן הנהר ובמים החמים החיו את נפשם. בהדרגה נעשה הרעב לעץ, נורא. "הגרגרנים" בלעו דלתות וחלונות, רצפות עץ ועוד. וכך, אצל הרבי ואצל שלמה נודלר לא היו אפילו מעט מים חמים כי חסרו עצים ומלח.

באותם ימי אימת מוות, החליטה חבורת הפרטיזנים שהוקמה באוליק לבוא באש ובמים ולסייע לשני הבתים. הגיבורים יחיאלקה כץ, יחיאלקה שקרב, וובקה טייטל נטלו על עצמם את המשימה.

בלילה שחור משחור, י"ג בתמוז תש"ב, ליויתי אותם מן הגטו דרך הנהר פוטילובקה. הם פרקו מנשקו את השומר האוקראיני סוולט על הגשר, והשליכו אותו אל המים. כשנכנסו אל טחנת הקמח הגדולה, טחנת טורצ'ין הנזכרת, פגשו בדרך נס את המשגיח הזקן מטרופ לפטצקי. בחבטה אחת נפל. הוא נשבע שלא יסגיר ובלבד שיניחו לו לחיות.

בו בלילה הבריחו דרך הנהר פוטילובקה שלושה שקי קמח. שק אחד לבית החולים למען הגוועים, שק שני לרבנית וילדיה, השק השלישי לנדבן וסוחר הקמח הגדול בעבר, שלמה נודלר.

שלמה נודלר הבין היטב כי בתמורה למאה אלף דולר לא ניתן להשיג אוצר שכזה בגטו. הוא קם על רגליו, ליטף את זקנו השחור הנאה, שמחציתו הלבנה, הפנה עיניו לשמים ובכוונה עמוקה אמר:

"שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד!"

מתוך הפרק: ערב השואה, השואה, ע' 279 – 285.

ברל גל צעדת המוות של יהודי אוליק

ביום שישי, 27 ביוני 1941, צעד הצבא הגרמני אל תוך אוליק. היה יום שמש נאה. שכנתנו, גברת ויינברג, נכנסה במרוצה, בשמחה גדולה:

"השבח לאל!" קראה מביטה בתקרה.

"מה שבח לאל – התכעס אבי – משיח בא?"

"אבל הרי לא יפציצו עוד – השיבה בעיניים נוצצות – שיהיה כבר כך, העיקר שלא יפציצו".

מיד בא לעיירה מפקד צבאי גרמני, והחלו הצרות. הצו הראשון שלו היה: שיביאו היהודים את כל הזהב שברשותם וחפצי ערך אחרים. "העובר על הצו, ויימצא אצלו זהב לאחר המועד שנקבע, יירה לאלתר".

כל אחד בעיירה הבין מיד, כי פטור בלא כלום אי אפשר, שעל כל אחד לתת חלק. עניים נתנו בבת אחת מה שהיה להם. אמידים נתנו אמנם יותר, אך השאירו לעצמם משהו.

המפקד לקח את הזהב, תוך שהוא מאיים באצבעו. כעבור ימים אחדים המשיך בדרכו לחזית, למזרח. במקומו באו שני, שלישי, לכל אחד מהם היו דרישות, והם מצצו מן היהודים, כל אחד בדרכו, כל מה שניתן: זהב, שעונים, שטיחים, חליפות, מגפיים וכך הלאה. החזית נעה במהירות קדימה. החיילים הגרמנים הבטיחו כי כעבור שישה שבועות יכבשו את רוסיה כולה, לאחר מכן אנגליה ואמריקה, ואז ישלטו בעולם כולו. שום גרמני לא יצטרך עוד לעבוד. כל גרמני יהיה שליט ומושל.

הגרמנים לא רצו להמתין עד אז, עד שישתלטו על העולם. בכל מקום אליו באו החלו לנהוג מיד כבעלי בית. בלוצק התיישב גביטס-קומיסר עם המטה שלו, וחיש קל שלח זונדר-פיהרר ואנשי עזר לכל אזור. הם הקימו רשויות מבצעות, ומשימתן הייתה לשלוח לגרמניה תבואה, בשר, עץ, זהב, חומרי בנייה רבים ככל האפשר, צעירים חסונים לעבודות כפייה. מונו גם גרמנים, אנשי אס-אס, שהחלו לארגן טירות ואחוזות נטושות, להוביל מהן כל מה שניתן, והקימו משטרה אוקראינית, שסייעה להם לבצע הכול.

לאוכלוסייה היהודית בערים ובעיירות החלה סדרה חדשה של צרות. הגרמנים הקימו בכל מקום יודנרט, שנדרש לבצע את כל פקודות הגרמנים ביחס לאוכלוסייה היהודית. הפקודה הרווחת הראשונה, כמעט לכל היודנרטים, הייתה: עד למחרת בבוקר חייבים להכין ולרהט היטב חדרים (20 לפחות), עם מיטות ניקל, מצעים צחורים ושמיות משי, ארונות מודרניים נאים, שולחנות וכיסאות, שולחנות כתיבה, שטיחים וכיוצא באלה. על היודנרטים היה להשיג זאת מיד. באוליק, הביא היודנרט מיד את הכול אל הטירה, שם התאכסן המטה. הגרמנים לקחו, ומיד הגישו הזמנה נוספת: שעוני זהב, חליפות, מגפיים, פרוות. הם דרשו גם נערות יהודיות לעבודה, היודנרט סיפק גם זאת.

מנהלות העבודה היו שיקסות אוקראיניות ופולניות. הנערות היהודיות העדינות, שמעולם לא עשו עבודה קשה, נשאו דליי מים כבדים, שטפו רצפות, מדרגות, כיבסו, ניקו בתי שימוש, טאטאו חצרות וכל עבודת פרך; בשעת מעשה הוכו וגודפו בידי המפקחות הפולניות והאוקראיניות. הנערות היהודיות שתקו, המסכנות, והודו לאל על מעט המזון שקיבלו. שהרי עלול להיות גרוע יותר, העיקר לעבור הכול ולשרוד.

ביום רביעי בבוקר, 3 ביולי 1941 [להלן ע' 50 להשוואה], נכנסו לעיירה שתי משאיות גדולות עם אנשי צבא גרמנים. הם דיברו ביניהם בקול רם, התלוצצו וצחקו. הם נסעו היישר אל הטירה. היהודים נרעדו. הלב ניבא משהו. הייתה השערה. מפי טבחית שעבדה בטירה, נודע כי הגרמנים באו לביקור ממושך. הורו להכין למענם ארוחת צהריים וערב.

השוטרים האוקראינים נקראו מיד לטירה, והגרמנים, שזה מקרוב באו, קיימו עמם התייעצות קצרה. השוטרים שבו מיד לעיירה. היהודים היו סקרנים לדעת באיזה עניין התייעצו שם. אך החדשות העגומות לא השתהו זמן רב. בדיוק בשעה אחת-עשרה בבוקר יצאו האוקראינים לרחובות והחלו לחטוף יהודים, לעבודה כביכול, האיצו בהם ללכת אל הטירה. יהודים הסתתרו מיד בכל מקום שניתן, למעט זקנים וילדים. האוקראינים רצו מבית לבית וקראו בפראות: "יהודים לעבודה". הם גררו זקן ונער, כל מי שמצאו. מי שלא הזדרז ללכת, הוכה באכזריות. הדם ניגר. אנשים לקחו עמם אוכל, כסף, מעדרים.

משה וזליה כ"ץ, תורי שמעון כ"ץ

כך קיבצו כ-600 אנשים. בהם הרבי של אוליק, משה של ולה (כץ), מוטל של בלומה, מוטל פינקלשטיין, שלמה שולמן, יצחק ברנ[שטיין] [?] ואחרים. הגרמנים (אנשי אס-אס כפי שנודע לימים) קיימו "חקירה" בציניות רבה, לאחר מכן זה נשא את השם: אקציה. בעיקר שאלו למקצוע ועיסוק, ודרשו להניח את כל הכסף שברשותם, שעונים ומסמכים. מאוחר יותר שחררו כמה אנשים, מייצרי שמן. עשו זאת לבקשת האוקראינים, נחוץ היה להם מי שיכין שמן, הם לא ידעו כיצד.

לפתע התכסו השמים עננים כבדים. השמש נחבאה מאחורי ענן שחור. האם בוושה להיות עדה למתרחש? מיד החל לרדת גשם חזק. הוא ניתן כמו מגיגות, כאילו בכו השמים על החורבן היהודי הגדול. אך הגרמנים המשיכו בחקירתם בדם קר. לאחר מכן שלחו בקבוצות, שלושים יהודים בקבוצה, תחת שמירה קפדנית של שוטרים גרמנים ואוקראינים, שהמתינו להם כזאבים מורעבים לקרבנם. כך הובילו קבוצות בזו אחר זו ליעד לא ידוע. איש לא העז ללכת בעקבותיהם לראות מה קורה לאנשים אלה. דודי פליק היה במקרה ברחוב, ומשלא היה לו היכן להסתתר נכנס למספרה של יעקב אייניקליכט. אשתו של יעקב נעלה את שניהם על מנעול ובריח. הם ישבו שם נעולים יממה תמימה. לאחר מכן סיפרו כי בדממת הלילה שמעו יריות בלתי פוסקות של מכוונות ירייה. לאחר מכן הבחינו האנשים בבית העלמין בבור מרובע גדול, שהאדמה בו הייתה משוקעת מעט, וניתן היה לסמן בדיוק את קווי המתאר של הבור. מצאו שם גם פיסות של טלית קטן, ואחדים קבעו כי הוא של הרבי. מצאו גם גרביים, מכנסיים ונעליים. פולנים, שגרו בקרבת בית העלמין, סיפרו בסודי סודות כי ראו כיצד ירו ביהודים שהובאו כל פעם אל שפת הבור, ולאחר מכן כיסו את הבור.

י"א באב תש"ב (25.7.1942). אחד הימים הטרגיים האחרונים של יהדות אירופה, ומן הימים הנוראים ביותר בגטו של עיירתנו האומללה, אוליק. יום ככל הימים האחרים, מלא פחד ואימת מוות; עשיר בניסיונות חיים ובהלמות הלב. יום – שנה, למעשה, ככל הימים

האחרים. כל יום בגטו וצרותיו. לא היה יום שניתן לנשום בו מעט לרווחה, להשיב את הנפש.

הגטו היה מגודר בגדר צפופה של תיל דוקרני. חל איסור חמור על יהודים לצאת, ועל נוצרים להיכנס. ביקור בגטו היה בו סכנת עונש מוות, גם לנוצרים, אין יוצא ואין בא. חל אף איסור חמור על שני הצדדים להתקרב אל הגדר. המיליציה האוקראינית השגיחה על כך היטב. העובר על הפקודה, הוכה בידיהם לא פעם עד מוות.

מן הגטו הובילו שתי יציאות. תחילה ניצב בשערים משמר אוקראיני, לימים הועבר התפקיד למשטרה היהודית. הז'נדרמים היהודים לא היו טובים בהרבה מן האוקראינים. הם הקפידו היטב למי אפשר לתת לצאת ולמי לא. לא סירבו לשוחד, רצונך לצאת – שלם. ולשם מה צריכים יהודים לצאת מן הגטו? לקחו עמם חליפה אחרונה, זוג נעליים אחרון, כדי להמיר בפת לחם וכמה תפוחי אדמה, מעט תוצרת חלב ושומן למען הילדים הקטנים. מחירים לא היו כלל. כשהשתכנע הגוי כי הוא חוטף מציאה, רק אז החל להתמקח. ומי היה מתמקח אז, לקחו מה שנתן הגוי ומיהרו לשוב לגטו. עם מעט מזל, הניחה המיליציה היהודית לעבור בשלום, והיו מרוצים. הדרישה היחידה והמטרה היו – לשרוד, לעבור את האימה. כולם היו בטוחים במפלתו של היטלר וכל אחד רצה לשרוד ולהגיע לזה.

גם על הגדר התנהל מעין מסחר. השכם בבוקר, עוד לפני זריחת החמה, אפשר היה להבחין בדמויות כחושות מצומקות של גברים ונשים, בעיקר זקנים, שמסרו את חפציהם האחרונים בתמורה לפיסת לחם ותפוח אדמה אחד, חתיכת ירק או פרי.

הימים שלאחר המועד הנזכר לעיל היו כאמור קשים, עקובים מדם. החיות ההיטלריסטיות השתוללו ברחבי אירופה כזאבים רעבים נסערים. מדי יום ציפו לנפילת סטלינגרד, ולאחר מכן נפילת רוסיה כולה. מצב רוחנו הורע בהתמדה. ישבנו ותהינו מאין יבוא עזרנו. חישובינו לא בישרו טובות, עם זאת קיווינו והאמנו.

דור הזקנים קיים תפילות ותעניות בתכיפות גוברת; שירחם ריבון העולם ויעזור. האחרים נלקחו מדי יום לעבודות כפייה, מדי יום צעדו מאות לעבודה, מלווים שוטרים אוקראינים או יהודים. והם השגיוחו,

הו, מה מאוד השגיוחו, שבדרך לא ירוץ חלילה יהודי אל גוי לבקש פת לחם, להמיר משהו. את מי לשלוח לעבודה? לכך דאג היודנרט. גם כאן היו שוחד ופרוטקציה, התרוצצויות ומשא ומתן חשאי.

עבדו בכל מקום. בתחנת הרכבת של אוליק, מרחק 10 ק"מ מן העיירה, עבדו כ-120 גברים ונשים מדי יום ביומו, קיץ וחורף, בהעמסת בולי עץ על הקרונות. אחרים עשו עבודה זהה בצומן, רודצ'קה. שלחו גם לעבודות חקלאיות, אני ושני בנים של פייגה צם, עבדנו אצל הגנן בטירה. העבודה הייתה ממושכת וקשה. היינו חוזרים לגטו עייפים ומודאגים, מבלי לדעת היכן נעבוד מחר.

יום שישי. פשטה שמועה כי היודנרט מודאג גם הוא. למחר, שבת, חסרים עובדים רבים. אנשים חולים, לאחרים אין מה ללבוש. קשיים שכאלה, להודות על האמת, היו מדי יום, אך הפעם היה המצב ממש קריטי.

לפתע החלו אנשים להסתתר. בגטו פרצה פניקה. מונית ובה הזונדר-פיהרר (המנהל הגרמני של העיירה והאזור) עם עוד שני קצינים וקצינה גרמנים באו בבהילות אל היודנרט. כולם ראו בזה אות רע, בשורה רעה: או ייקחו לעבודה אי-שם בחזית, או משהו גרוע מזה.

הם גילמו את התפקיד של נימוס וטוב לב, מוכנים לסייע בכל אשר יוכלו. ביקשו להראות להם את בית הכנסת הגדול. שם פתחו את ארון הקודש ושאלו על ספרי התורה: "מה זה בדיוק?" יושב ראש היודנרט, פֹּזִיה בורודטה, איש צעיר גבה קומה, ומפקד המיליציה היהודית, רוזנצוויג, חתנה של הינדה בט, סיפרו על עשרת הדברות, עשר הדברות של משה. "אם כך שמרו אותן" – אמרה הגרמנייה "האדוקה".

לאחר מכן טיילו יחד בגטו, בחנו את הבתים ואת החנויות. "מדוע אין מתקנים את הגג, מדוע אין מתקנים את הדירה?" – שאלו פה ושם. "איך יוכלו אנשים לגור כאן?" ועוד עשרות שאלות מרגיעות שכאלה. היודנרט הגיש להם מתנה נאה: שעוני זהב, נעליים, אריגים; נהג בהם כבוד רב בעת שנסעו משם.

הגטו נשם לרגע לרווחה. אנשים יצאו ממקומות המחבוא, התקבצו פה ושם לשוחח ביניהם:

"נו מה, אולי בכל זאת נשרוד, נצא בשלום?"

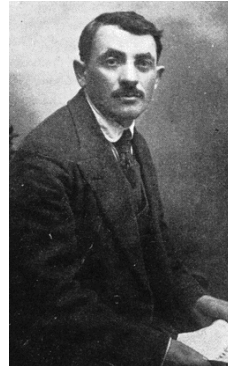
"אם הם מורים לתקן דירות, גגות, הרי זה סימן טוב".

"ודאי, הם זקוקים לידיים עובדות. אוליק היא עיירה של פועלים".

וכך, רגועה מעט, שכבה העיירה לישון בערב ההוא, רעבה אך בהלך רוח קל יותר. לא עלה על דעת איש כי זו תחבולה ערמומית של רוצחים, שהאסון דווקא כה קרוב!

שעות ארוכות שכבתי ושוחחתי עם הוריי. אבי התמצא היטב בפוליטיקה. טיעוניו הוצגו באופן לוגי. הוא אמר: "היטלר חייב לנחול מפלה, בשום אופן לא יוכל לנצח את האנושות החופשית. ההיסטוריה שלנו מלמדת זאת. ולאחר המלחמה ודאי

תקום בארץ ישראל מדינה יהודית, מדינות נוספות יזכו בעצמאות. זו תמיד תוצאה של מלחמה טוטלית. יהודים יהיו עם ככל העמים. העיקר לשרוד..." הוא ניסה להוסיף לי רצון להישאר בחיים. נרדמנו

בתצלומים: הירץ וחייה-פייגה גל, הורי הכותב

בהקלה.

הרעש ברחוב העיר אותנו, צעדים נמרצים ומצהלות צחוק של השוטרים האוקראינים. פתחתי בשקט את דלת החזית – ביתנו היה בגבול הגטו – ויצאתי לרחוב. עיניי חשכו. הגטו היה מכותר. רגע עמדתי מלכת מבלי לדעת מה לעשות: להעיר, לצעוק, להזעיק, או לא? לרוץ מבית לבית או אולי להעיר את הוריי ובחשאי לנסות להתגנב במקום כלשהו דרך פרצה. עכשיו אולי עוד הזמן. אך לא, איך אוכל להציל את עצמי, את עצמי בלבד, להפקיר את כל האחרים? חייבים לעמוד על המשמר. התחלתי להתרוצץ בגטו, דופק בדלתות ומעיר, ובינתיים ביקשתי מקום אליו אפשר לברוח. יום אתמול כי עבר, מה פתאום! כל הגטו היה מכותר על ידי אוקראינים. הם ניצבו זה ליד זה

בצפיפות. הם צחקו והתלוצצו. גורל היהודים שעליהם שמרו, לא הטרידם, והגורל היה חתום.

ההמולה בגטו גברה בהתמדה. למרות השעה המוקדמת כבר היו הכול על רגליהם. הרחוב התמלא בבת אחת. "מה מתרחש?" שאלו כולם את כולם. איש לא רצה להאמין כי זה הסוף. אנשים עדיין ניסו לפרש בדרך אחרת. לרמות את עצמם. מישחו הפיץ שמועה כי הם מתעתדים לבצע רוויזיה בגטו. ייקחו את החפצים הטובים וייסוגו. אחרים טענו כי הם רוצים לגייס את הנוער ולשלוח לעבודה בחזית, ועדיף שהנוער יסתתר. כרגיל, מיד התהוו פסימיסטים ואופטימיסטים.

הפסימיסטים: "מה אתם משתטים, לא שמעתם מה עשו עם דובנה, רובנה, קליבן ועם ערים ועיירות אחרות?"

האופטימיסטים טענו: "דבר לא יקרה, אוליק היא עיירה על טהרת הפועלים, כולם עובדים. מי יאסוף את התבואה בשדות, עת הקציר קרבה. פלקה, מפקד המיליציה האוקראינית הרי אמר בעצמו כי לפני הקציר לא יקרה דבר. נו, ולשם מה הורתה הוועדה, אתמול, לתקן את הגגות?"

אנשים זקנים ואדוקים התלחשו: "רק נס משמים, רק אלוהים יוכל לעזור לנו". נשים פכרו ידיים, החזיקו בזרועותיהן ילדים קטנים ואימצו אותם אליהן.

בדיוק בשעה שבע בבוקר נכנס לגטו הזונדר-פיהרר, מלווה בשני אנשי אס-אס, והודיע ליוזנרט: "אוליק היא יודנריין!" כשביקשו ממנו להסביר את משמעות המילים, חיך חיוך רחב: "מה אינכם מבינים, בשעה שמונה, כלומר בעוד שעה, אסור לשום יהודי להימצא בגטו. כל יהודי שיימצא לאחר השעה שמונה, יירה! כל אחד ייקח עמו את חפצי הערך שלו, אך לא יותר מדי, ומזון לשלושה ימים. אתם תועברו אל טרוכנברוד (עיירה במרחק 25 ק"מ מאוליק, שם עסקו היהודים בעיקר בחקלאות). כיוון שהמשאיות שיעבירו אתכם עדיין לא באו, תהיו כולכם בטירה, כי בעיר אסור לכם להיות עוד. זוהי פקודת הפיהרר".

הרחוב היה שחור מאדם. שאלו זה את זה מה לקחת. קשה היה להיפרד ממעט הרכוש. בדיוק בשעה שמונה, פרצו האוקראינים לגטו והחלו להכות ולירות ולגרש את האנשים מן הגטו. הכול נמשך לעבר הטירה.

שער הטירה, שתמיד היה נעול, היה פתוח הפעם. הדרך משני צדדיה הייתה מאוישת בשרשרת של שוטרים. הם הכו ברובים ובמגלבים, והאיצו באנשים. כשנפלו אישה זקנה או גבר חלש, הרוצחים האוקראינים ירו בהם מיד.

בשעה עשר בבוקר התרוקנה העיירה מיהודים, למעט אלה שהסתתרו במרתפים ובעליות גג. ביניהם היו משפחות צם, נקונצ'ניק, ישראל גרינשטיין. הגרמנים והאוקראינים החלו לבזוז את העיירה, והובילו עגלות מלאות. כולנו עמדנו בטירה מוקפים בשוטרים אוקראינים ובחומות טירת רדזיוויל העבות העתיקות. הגביטס-קומיסר הגרמני, קיבל בטקס צבאי דיווח מן הזונדר-פיהרר. היה זה איש גבה קומה צנום, על ידיו כפפות לבנות ובידו מקל קטן. "כל בעלי המלאכה יעברו לצד ימין" – פקד. הרוב עברו לצד ימין. גם אני עברתי לצד ימין. הרי היה בידי אישור שאני גנן. עבדתי אצל הגנן בטירה. רבים עבדו במקצועותיהם. לרוב היו אישורי עבודה שקנו בכסף (בתמורה לחמישים עד מאה רובל זהב הנפיק היודנרט אישורים אצל הגביטס-קומיסר). הגביטס-קומיסר, בראותו כי יש לו יותר מדי מומחים, הורה לכולם לשוב למקומותיהם. הוא ציווה מחדש: "גברים לחוד, נשים וילדים לחוד!" זה היה רגע נורא. התרחשו סצנות קורעות לב. התחבקו, התנשקו, בכו, התעלפו, סירבו להיפרד. שוטרים אוקראינים התחילו להפריד משפחות, הכו מכות רצח. עמדתי כך עם משפחתי ולא מיהרתי להיפרד. לפתע חשתי מכה חזקה בגב. העפתי מבט, שני אוקראינים עם רובים הפוכים, עומדים ומכים אותי. "מה אתם מכים אותו כך? – שאלה אמי – הוא הרי הולך?" "שתקי יהודיה ארורה, מיד תקבלי גם את" – הצטעקו.

לא רחוק ממני עמדו גרשון גלברג ממלינוב עם אשתו וילדיו. הוא היה יהודי אמיד; 50% מטחנת טורצ'ין היו שייכים לו. הוא גם היה חבר היודנרט. היה לאחר מחלה קשה. על כתפיו נשא שק כבד של מזון. שוטר אוקראיני התקרב אליו לפתע בריצה, כחית פרא, והחל להכות אותו בקת הרובה. הוא הכה אותו על הראש, הכתפיים, החזה, עד שנפל שטוף דם. התרחשו סצנות נוספות מסוג זה עד שהופרדו כולם.

הפקודה הבאה הייתה: שישאירו כולם במקום את צרורותיהם. עשינו זאת מיד ללא התנגדות. הבנו כי הכול אבוד. אין דרך חזרה. בפקודת הקומיסר גירשו את הנשים והילדים למוסך הגדול של הטירה. החלונות

היו נעולים. החום חנק ולא היה במה לנשום. נשים רבות התעלפו ואחדות נפלו בדוחק שנוצר בעת הכניסה. האוקראינים דרכו עליהן בברוטליות ובאכזריות. לאחר מכן אספו את הנשים והילדים המתים, העמיסו על עגלות גדולות, יחד עם החיים למחצה, ונסעו לבית העלמין. את הגברים גירשו לצריפי עץ שהיו מחוץ לטירה. את הצריפים הקימו הרוסים כאשר כבשו את מערב ווהלין. הם שימשו את הצבא שהוצב בטירה. חלונות לא היו שם כבר, הגויים סחבו אותם מזמן. פתחיהם נחסמו בדלילות בקרשים ומסמרים, וכך חדר מעט אוויר. היו שם גם ערמות לבנים, מן הדודים שהותקנו בקיר ושימשו לבישול המזון. האוקראינים לא פסחו גם על כך. הם עקרו את הדודים ונתרו רק הלבנים.

התחלתי לחפש דרך הצלה. זה היה כמעט בלתי אפשרי, האוקראינים השגוהו היטב, ככלבים מאולפים, בכל זאת עשינו אני ואבי תכניות להציל עצמנו.

לידנו ישב על קורת בסיס ניסל קולטון. "מה ההבדל, מוקדם או מאוחר יותר – אמר – הנה, הרי לך שעוני זהב" – הצביע אל מתחת לקורת הבסיס. אך מי חשב על כך. החום היה גדול. עובדי הטירה הביאו מים למעולפים למחצה. הם הביאו חביות מים שגרר סוס. את הסוס הוביל שייגץ. לא היה במה לשתות, שאבנו מעט מים בידים, בכובעים, להשיב את הנפש. השייגץ עצר את הסוס והלך לחפש משהו. ניגשתי והתחלתי להוביל את הסוס, מי יודע, אולי אוכל בדרך זו לצאת מן הגיהנום. שוטר אוקראיני החזיר אותי על עקבותיי מיד בקללה אוקראינית משולשת.

הלילה ירד. אנשים שכבו לנוח מעט, בכל מקום שאפשר. אני, אבי ודודי פליק התיישבנו על ערמת לבנים של הדודים העקורים. הזזנו לאטנו את הלבנים, ונתגלתה פרצה במקום אשר בו הסיקו את הדודים. שלושתנו הבנו זה את זה ברמיזה. התחלתי להזדחל דרך הפרצה. המלאכה הייתה קשה, אך עשיתי זאת בזריזות והיטב, באקרובטיות. לאחר זחילה, מתארך ומתמתח כנחש, נמצאתי מחוץ לטבעת השוטרים האוקראינים. בצל העצים, זוחל בעשב הגבוה, הגעתי אל מחוץ לעיירה. נדברתי עם אבא ועם הדוד, כי אם לא ישמעו יריות במשך חצי שעה, יעשו כמוני. היינו אמורים להיפגש בשדה מסוים בין השיבולים, מחוץ לעיירה. חיכיתי שם כל הלילה ואיש לא בא. החלטתי ללכת לבדי אל

חרלופה, כפר שגורנו בו זמן-מה, סחרנו ועבדנו שם, והיו לנו שם מכרים וידידים רבים בקרב האיכרים.

הכפר היה ריק, יותר מן הרגיל. לא נראו אנשים בחוץ, הדלתות כמו חתומות. דפקתי בדלת של מכר אחד, שני. נשטפתי זיעה. מה ידידים, מי מכרים, הם כלל אינם מזהים אותי ואינם יודעים מי אני. גויה אחת ריחמה עליי ונתנה לי פרוסת לחם. היא לחשה לי בסוד לא לבוא יותר, לטובתי. בקושי שכנעתי פלוני בהפצרותי, שכאשר יהיה בעיירה, יודיע שם למישהו שאני חופשי. הסתתרתני בתוך התבואה בשדה. חיכיתי. אולי בכל זאת ניצל משהו. הגוי בא לבסוף. הוא הביא לי את הבשורה המרה: ירו בכולם. הוא דיבר באדישות, כאילו סיפר על כלבים ירויים. עד היום אינני יודע אם עשה זאת במכוון, אם היה מרוצה. חום וקור חלפו בי. הוא אמר לי כי בדרך אל צ'מרין יש בורות גדולים, במקום בו לימדו הרוסים את חייליהם לירות. לשם הביאו השוטרים האוקראינים קבוצות של 50 אנשים. השוטרים היהודים נאלצו להפשיטם, עירומים כביום היוולדם. הכריחו אותם לשכב ופניהם כלפי מטה, והאוקראינים ירו בהם. רבים עוד חיו כשהאיכרים מכפרי הסביבה כיסו אותם במעט אדמה, ושורה שנייה כבר המתינה. גויים שבאו רק להביט, הוכרחו לכסות את הקרבנות. לבסוף הורו השוטרים האוקראינים לשוטרים היהודים להתפשט, כשסירבו לעשות זאת, הכו אותם האוקראינים באכזריות והפשיטו אותם.

השוטרים היהודים חלקו את גורל כל האחרים. אולי יכולים היו לעשות משהו בעוד מועד, אלמלא התהלכו עם הרעיון כי להם זה לא יקרה, תעמוד להם זכותם.

מאות שנות היסטוריה של עיירה יהודית באו כך אל קצן. עיירה של אנשי עמל, יהודים ישרים, שנהרגו באכזריות, אפילו לא נסו לכל עבר כעכברים. לא קטן יותר פשעם של עמים ומנהיגים הטוענים: "לא ידענו". כל העולם ידע, ואיש לא נקף אצבע להציל, ואף לא לאיים. עוד דורות רבים ידמם אות קין זה על מצחה של האנושות.

מתוך הפרק: ערב השואה, השואה, ע' 297 – 310.

שלמה צם המועד האחרון – ט"ו באב תש"ב

אף שהרביתי לכתוב על האירועים הנוראים שהתרחשו במהלך חמש שנות מלחמה, פוגרום והשמדה; אף שביצירותיי – "דער אייביקער חרם" [החרם הנצחי], "ימים נוראים", "און וואס דערציילט די יוגנט" [ומה מספר הנוער], "שלהבת השקיעה", שנתקבלו בוועדות ההיסטוריות בוורשה, פראג, מינכן – מתוארת לא רק הטרגדיה של עירי אוליק, לא רק של יהדות אוקראינה, אלא גם הזעזוע ההיסטורי מולדיבוסטוק עד ברלין, כאשר קרב ט"ו באב אופפת אותי תחושת אימה, נפתח הקבר, עוברות לנגדי דמויות אלפי קדושים; באוזניי מהדהדת עוד קריאת המחאה שלהם: "למה?" מי יכול להשיב על שאלה מדממת זו?

אוליקה, עיירה בין עיירות יהודיות אחרות בוואלין, לאחר ריסוק פולין, גדלה אוכלוסייתה בפליטים נמלטים מוורשה, לובלין, זמושץ' ועוד, עד שתקפה החיה הגרמנית את רוסיה הסובייטית, וכל הנמלטים, כמו גם התושבים עצמם, טבעו באופן אכזרי בכיבוש.

ב-1.7.1941 הופצצה אוליקה קשות. 70% מן הבתים עלו בלהבות. ביום ההוא נפלו גם מאות קרבנות. הייתה פקודה מפורשת של הגסטפו: לחסל את היישוב היהודי. ב-3 ביולי בא מקס טאובר [טובר], הסדיסט החייתי. מיד גזר שתי גזרות: עונש מוות על יציאה ללא הטלאי הצהוב; מי שאינו עובד הוא הפקר למיליציה האוקראינית. התושבים הסתערו על החוות השכנות: מיטלנה, פרדיננד, יוזפינה, פוקשצ'ו, ח'לופה, ג'לנבוקה, נאסאוויץ' [נובוסיץ', נסוביץ'?] ואחרות. בערב שבו המוני עובדים לגטו. מי שמצאו אצלם פיסת לחם, תפוח אדמה – שילם בחייו. בעת ההיא נעצרה אישה, רוזה שפירא, שנשאה עמה בצלים; ונעצר הפרופסור הנודע מוורשה, לואיס טוגנטל, שנשא בקבוק קטן של חלב. שפירא נורתה ליד שער הגטו. הפרופסור מנגד, בשל מומחיותו שאין דוגמתה, רק הוכה. תשעה ימים שכב הפרופסור מחוסר הכרה, פצוע ועיניו נפוחות.

י' באלול תש"א. נתקבלה פקודה של הרייך-קומיסר, היינריך קוך, לירות בכל הגברים בני ארבע-עשרה ומעלה. הגסטפו והמיליציה האוקראינית זימנו לכאורה לעבודה בטירת הנסיך רדזיוויל. המעשה נחשף כשהחלו

לגרור זקנים בני 85. אנשים קלטו והחלו לנוס לאחר נשאו אותם רגליהם.

חלק גדול בהתקוממות של י' באלול היה לכותב שורות אלה, לעורך הדין אליהו קליינפינגר מוורשה, ללוחם יחיאל שקרב.

האקציה נמשכה משעה שבע בבוקר עד חמש אחר הצהריים. ביום ההוא נרצחו 683 רשומים. פרט לכך היו מאות מסתתרים בבונקרים, שלא היו רשומים ביודנרט.

הסדיסט, מקס טאובר, הרגיע את הגטו שהדבר לא יישנה עוד, ובלבד שיעבדו האנשים בחריצות ובמסירות מבוקר עד שעת ערב מאוחרת, ושיחיו אך ורק על 120 גרם לחם שקיבלו מדי יום.

בעת ההיא היו עוד ארבע אקציות עד שהכה השעון – המועד אחרון.

"א באב תש"ב. משעה ארבע לפנות בוקר כותר הגטו בצפיפות באנשי גסטפו ומאות שוטרים אוקראינים. מקס טאובר הופיע בגטו בשעה חמש עם קבוצת אנשי גסטפו בקסקטים, והודיע:

"אל דאגה, אתם מועברים אל איגנטובקה, שם תעבדו ותחיו חיים חופשיים". הוא התיר לקחת רכוש, אך העיר כי בשעה שבע נפונה, ומי שיישאר חמש דקות לאחר השעה היעודה יירה.

הלוחם מוימה סוסל, יחיאל שקרב, עורך הדין קליינפינגר וכותב שורות אלה – קראו להתקוממות. היודנרט הגיב בחומרה, עד כדי כמעט הסגרה. ובינתיים הגיעה השעה שבע. הנותרים, 5,673 יהודים, החלו לצעוד.

תוך שהם צועדים, עצר אותם מקס טאובר: "אתם נשארים באוליקה, אין אקציה, חזרה לגטו!"

שמחה עד לב השמים, אנשים חזרו בשירות ותשבחות. חתן-כלה התנשקו, אחים-אחיות התחבקו, היו מי שרקדו והיו שהתעלפו. אנשים איחלו לעצמם מזל טוב, מאות מיהרו לומר הלל. המסתתרים זחלו נכלמים ממקומות המסתור. ולפתע – יריות. למעלה מ-500 אנשי

גסטפו גסי רוח בקסקטים, מריצים באי-סדר אל טירת רדזיוויל לקבל מסמכים – "יהודים מועילים".

ברגעים הגורליים בקעה, כמחאה חשמלית, ההתמודדות הרדיקלית של הלוחם הנועז יצחק נקונצ'ניק, שחטף מיד הגביטס-קומיסר את האקדח, והזהיר: "יהודים, אל תלכו אל הבורות!"

מקומות המסתור בלעו 500 אנשים, בהם את הרב ר' מרדכי לנדאו עם 93 אנשים.

במשך חמישה ימים הורעבו "היהודים המועילים", לאחר מכן הובלו מופקרים ונכנעים לבורות בשולי ז'רנישצ'ה [? אולי שיבוש של המילה סְטֶצְ'ַלְנִיצָה – מטווח]. גברים נורו, נשים וילדים נהרגו בקתות רובים ובכידונים.

בט"ו באב תש"ב, חוסל הגטו לחלוטין.

מתוך הפרק: ערב השואה, השואה, ע' 331 – 334.

דבורה נקונצ'ניק ילדה שיצאה מתחת לפני האדמה

אני דבורה נקונצ'ניק, בת שלוש-עשרה, לומדת בבית הספר העברי בגברזה, בכיתה השלישית. נולדתי באוליק הסמוכה ללוצק (והלין). בעיירה חיו למעלה מ-5,000 יהודים. לאחר שהעיירה שלנו הופצה קשות (3.7.1941), מיד נכנסו הגרמנים והחלו לירות בחפים מפשע. הם חיפשו צעירים ללא תספורות. אצלם זו הייתה הוכחה כי המסופרים שירתו אצל הסובייטים.

ב-3.8.1941 בא המפקד הגרמני מקס טאובר. מיד גזר גזרה: להביא למפקדה מיד את כל הזהב, הכסף, הניקל, מצעים, בגדים חדשים, נעליים ועוד. על אי-מילוי הפקודה יירו באנשים כבכלבים, מאה בתמורה לאחד.

ב-5.8 נקראו כל הגברים לטירה, לעבוד. משעה שמונה בבוקר עד חמש אחר הצהריים גרו ז'נדרמים גרמנים ושוטרים אוקראינים את היהודים לטירה. איש מהם לא שב. משאיות גז גדולות הובילו את כל הגברים והשליכו אותם חנוקים אל בור ליד בית הקברות.

ביום השלישי הודיע היודנרט כי חסרים מרשימת העבודה 787 יהודים. אך מאות יהודים חששו להופיע ברשימת העבודה. כך שב-5.8 נחנקו הרבה יותר מ-787 קדושים. לאחר הפוגרום הנורא, העיר שבקה חיים לחלוטין. לא נראתה נפש חיה ברחוב, אנשים התחפרו בעודם חיים בקברים, מיני מקומות מקלט [בקירות כפולים], וחיכו למוות. ב-8.8 הודיע הזונדר-פיהרר כי מי שלא יירשם ביודנרט לעבודה, יירה. הפקודה זעזעה את המסתתרים במקומות המקלט, והם מיהרו להירשם. מקס טאובר צעק: "אלוהים, כל כך הרבה יהודים! כל כך הרבה..." ברוב כעסו ציווה: "תוך חמש-עשרה דקות שיימצאו כולם ליד בתי הכנסת".

בחמש-עשרה דקות ארורות אלה, הוקם קבר הגטו, כך כינו אנשים את הגטו. מדי שבוע היו חטיפות, אקציות, כופר. כשבגטו שלנו לא היה די למלא את המכסה, נאלצו להשיג בגטו לוצק. בעת הקמת הגטו, רתם אבי את סוסו לעגלה והשליך עליה בגדים, תפוחי אדמה, מיטה אחת, שני כיסאות, מלוא זרועותיו עץ וכלי מיטה. כשראה זאת הז'נדרם הגרמני הוא צעק: "האלט! לגטו הולכים ברגל!" נאלצנו לנטוש הכול ונכנסנו לגטו בחוסר כל. בימים ההם מכרה סבתי לאוקראיני את בית

האבן שלה תמורת פוד [כ-38 ק"ג] דגן והיה מה לבשל. מאוחר יותר החל אבי לעבוד בקואופרטיב.

ב-2.8.1942 ידענו כבר כי אנחנו אבודים, משום שקיבלנו פריסות שלום מן הערים הסמוכות: רובנה, קליבן ואחרות, שהרגו שם את כל היהודים, והודבקו מודעות: "קליבן – יודנריין!" "רובנה – יודנריין!" ידענו כי הפוגרום קרוב, אך לא חשבנו על שום דבר. אדם רעב חושב רק על אוכל. ותמיד היינו רעבים. אני זוכרת שתמיד הסתובבתי בגטו רעבה כזאב, ורק חשבתי: היכן לוקחים שניים-שלושה תפוחי אדמה.

ב-13.8.1942 בא מטרוכנברוד חברו של אבי, אליעזר בוימן, ובכה: "אנחנו אבודים! אנשים אומרים כי ב-15.8 ישחטו את יהודי טרוכנברוד, אשתי זיסלה גירשה אותי ואמרה: 'לך הצל את עצמך באוליק', נטשתי את אשתי ושלושתי ילדיי הקטנים, ובאתי הנה לרעוב".

ב-14.8.1942 השתלטה על הגטו שמחה גדולה. שמעו כי איטליה נכנעה ולא לא יירו עוד ביהודים.

ב-15.8.1942 קם פלוני בשעה ארבע לפנות בוקר, וראה כי הגטו מכותר מכל עבר בשוטרים אוקראינים ובמאות אנשי גסטפו.

[נראה כי התאריכים באוגוסט מתייחסים לימים אלה בחודש אב תש"ב, 16, 26-29 ביולי 1942].

בשעה שש נכנס מקס טאובר ואמר:

"על כל היהודים לעזוב את הגטו בשעה שבע ולעבור אל טרוכנברוד. מי שיצא, יבוא לטרוכנברוד, מרחק 22 ק"מ, יעבוד שם ביערות והיה מאושר. מי שיתחכם וינסה להישאר כאן – מוכנים עבורו לא קליעים אלא כידונים!"

חברו של אבי התרוצץ כשהוא מכה באגרופים בראשו וצעק: "אנחנו אבודים!"

אותה שעה החלו צעירים לקרוא, שלא ללכת לשחיטה. אני זוכרת את שמותיהם: יחיאל כץ, מרדכי קציוק, שלמה צם, אבי יצחק נקונצ'ניק ונוספים. כמעט 2,000 אנשים מיהרו להסתתר ולמעלה מ-2,000 יצאו מן הגטו עם צרורות גדולים, כי הרוצח מקס אמר שכל אחד יכול לקחת ככל שיוכל לשאת. כשעצרו מחוץ לגטו לעשרים דקות אמר מקס:

"למזלכם הרב קיבלתי פקודה להחזירכם לגטו, ואתם כבר תהיו באוליק עד תום המלחמה, שובו על עקבותיכם בשמחה".

בשובם לגטו התנשקו מאות אנשים והתחבקו, רקדו וקראו:

"נצח ישראל לא ישקר!"

"יש דין ויש דיין!"

חתנים וכלות התעלפו משמחה, המסתתרים יצאו ממקומות המקלט ושליש מן האנשים רצו לבית הכנסת לומר הלל.

ברגע זה פתחו הגרמנים מצד דרום בירי ממכונות ירייה מעל לראשים, והחלו להריץ כ-5,000 אנשים (מכל כפרי הסביבה גירשו את היהודים אל אוליק, ובעת הפוגרומים ברובנה, קליבן, דרז'נה באו מאות פליטים, וכך שוב מנה הגטו, קודם חיסולו, 5,000 נפשות). אנחנו עוד הספקנו לרדת למרתף, ומשם למקלט אחורי שבנה ש' צם. יכלו להיכנס לשם שמונה אנשים ונדחקו עשרים ושלושה. כעבור שמונה דקות התמלא הבית גרמנים. בראותם את דלת המרתף, צעק מפקדם: "לרדת למטה! לא לירות! רק עם הכידונים, כמו כלבים!"

שמענו זאת היטב, ועצרנו את נשמתנו.

גרמני אחד ירד למרתף, האיר, וצעק: "שום דבר, אין איש!"

לאחר שהלכו, שוב החלו לבותינו לפעום, אך בקצב אטי מאוד, כי היינו רעבים מאוד, ולא היה אוויר.

שלושה ימים רבצנו כך דחוקים, בישיבה, בתקווה לנס.

והנס קרה, בלילה הרביעי החל לרדת גשם זלעפות, מבול.

"צריך לברוח!" – קראו כולם חנוקים.

"חייבים לברוח!"

ואכן, ניצלנו את הגשם. פילסנו דרך לאורך הנהר פוטילובקה, ומצאנו עצמנו מחוץ לעיר. נכנסנו לשדות, אל תוך שטח גדול של חיטה, ולאחר ארבע יממות, נרדמנו, רעבים, בשינה עמוקה. רעש של מטוס העיר אותנו. התכרבלנו כך שלא יבחינו בנו. אך רועה סובייטי בא בריצה וצעק: "הם הבחינו בכם מלמעלה, הצילו את עצמכם, תברחו!" בחיפזון

סיפר לנו כי כל היהודים נורו, חסרים ברשימה 60, ומחפשים אותם בעזרת מטוסים.

ברחנו בשבע דרכים. כל אחד הציל עצמו באופן שונה. אבי בחר בדרך הטובה ביותר. עמס אותי על כתפיו, ובין השיבולים הגיע אל אגם גדול. הוא נכנס למים עד צוואר והמתין לשקיעת השמש. היום נמשך שנה.

כשירד הלילה החל אבי לחפש את הנמלטים האחרים. לשווא. לאחר שבועות אחדים של נדודים ביערות, נחנו אי-שם בתוככי יער זר לחלוטין. לפתע, בשבתנו, התרומם מן האדמה סוג של מכסה מגן קלוע, ומתחתיו השחירה דמות מצומקת. זיהינו את שלמה צם. התפלאנו כיצד יצר סוג זה של מקום מקלט.

"כך עלינו להסתדר" – לימד אותנו. ותוך יומיים עשינו גם אנחנו קבר עמוק כזה. כשהזדחלנו לתוכו היה האחרון מושך אחריו את מכסה המגן. יכול היה אדם ללכת על ראשינו, ולא לדעת כי מתחת יש אנשים חיים, כי המקלט התפתל תחת עצים צפופים.

למזלנו, נתקלנו במרחק 6 ק"מ מן היער בשטח גדול של גזר למען פרות. משלושת מקומות המקלט נהגו לצאת כמה גברים בשעה שתיים בלילה ולהביא גזר ומים. כך הזנו את עצמנו במשך חודשים אחדים. שכחנו מה מראהו של לחם. כשחפרנו את כל הגזר, התלקח אצלנו רעב עז.

אבי הבין כי הסוף קרב, והחליט לפחות לנקום בסדיסט מקס טאובר. ערב אחד הלך העירה לנקום את מות אלפי הקדושים. לאחר המתנה של שעות אחדות, בעודו מסתתר מול ביתו, יצא טאובר. אבי מיהר אליו, וחטף מידו את האקדח. ברצותו לירות בו, חל לפתע מעצור באקדח. כשחש אבי בכך, החל להכותו בפרצופו. כאשר התאושש טאובר, שם לב כי כנראה יהודי הוא המכה אותו והחל לצעוק: "שומר, אנשי המשמר", ואבי נאלץ לברוח.

המצב ביער החמיר מיום ליום, ובינתיים הופיע אויבנו הגדול, השלג.

אין זאת כי אלף נסים קרו לנו. אבי הצליח למצוא מלאך בשם איוון היידושנקו. הוא אמר לנו לבוא למרתף שלו.

הותרנו 21 אנשים במקומות המקלט, ולפנות ערב הלכנו לכפר וירדנו למרתף. מצאנו שם מרתף מלא תפוחי אדמה, וחבית כרוב בצד שמאל. כשירד איוון, הוא הזיז את חבית הכרוב, הזיז שני קרשים, ואמר: "תזחלו למטה, משפחת צם כבר נמצאת שם". אני ירדתי ראשונה,

אחריי אימא ואבא. שבע נפשות היינו קבורים שם. המנה שלנו הייתה שלוש כיכרות לחם לשבוע, דלי מים, ותכופות, באמצע הלילה, מרק תפוחי אדמה. לאחר שלושה חודשים במקלט הקבר, ערכו הגרמנים פשיטה בכפר סוכוויץ, בחיפוש אחר יהודים במרתפים. ניתצו ועדדו 73 מרתפים. על המרתף שלנו פסחו. אך בערב ירד אלינו המלאך ואמר בבכי חרישי: "ילדים יקרים, אני אב לארבעה פעוטות. אני אשתגע, רחמו עליי ושחררו אותי. בגללכם יושמד כפר שלם. אין אלה דיבורים סתם, כך עושים הגרמנים בוהלין. בכפר צ'כי, במרחק 20 ק"מ מכאן, הם מצאו במרתף שלוש נערות, שרפו את הכפר, גירשו את הצ'כים לכנסייה ושרפו אותם חיים".

התחלנו לזחול, כי ללכת לא היינו מסוגלים. בקבר נעשו העצמות כמו דבוקות יחד ונוקשות. חשתי כילדה הזוחלת מתוך האדמה, זוחלת, זוחלת.

הודות למצוקה הפכנו שוב לאנשים. האוקראינים היו מציתים כפרי פולנים, ולהפך. נהגנו לבקר בכפרים השרופים, וצרות לא חסרו לנו. על הכפר נחוץ לכתוב ספר שלם.

יום בהיר אחד, כשקרני השמש נשקו לאדמה החוטאת, הביאו אבי והאחים וולף ושלמה צם מתנה נאה למלאך איוון. בראותו אותם התחיל איוון לבכות משמחה: "ילדים, אתם עוד חיים, לא פעם כבר ביכינו אתכם, בואו, בואו".

ואנחנו באנו.

בסוף מרץ 1944, מששמע כי הסובייטים כבר ברובנה שאל אותנו איוון: "מה אתם רוצים?"

תשובתנו הייתה: "ברויט אדער טויט! [לחם או מוות], נחצה הרים ועמקים, אך לא נכלה עוד נפשנו תחת משטר חייתי".

איוון רתם את סוסיו למזחלת נמוכה, והצלחנו להיחלץ מ-30 ק"מ של סכנה. במבואות רובנה יצא מתוך שוחה קצין גבוה ושאל: "מי הנוסעים?" איוון ניגש אליו, ומיד התבונן בנו אדם נדיר, הביע צער וקילל את היטלר: "מה עולל הנבל לאנשים!" הכניסו אותנו אל המטה, ולאחר שאכלנו לשובע העבירו אותנו אל רובנה.

עוד קודם שהספקנו לנוח, פתחו המטוסים הגרמנים בהפצצה כבדה על רובנה. חשנו מה מאושרים אנחנו. אנשים ככל האנשים! עלולים להיהרג – אך גם בעלי סיכוי לחיות.

לימים, כאשר שוחררה אוליק מן הבנדיטים הגרמנים, ואנשים חזרו מכל המקומות הנידחים בהם היו, הבנו כי מעיירתנו נותר פרומיל אחד. מכמעט 6,000 יהודים (בכללם כפרי הסביבה) היינו לא יותר משבעה: פייגה, שלמה, יצחק, וולף צם; הוריי יצחק ושרה נקונצ'ניק, ואני דבורה.

בית פייגה צם, עם סימה ולייביש זקצר

הערת סיום, הגדול בגיבורים בעיירתנו, היה יוסף צם. תשע פעמים – על מעשי הגבורה שלו – הצעיד בסך את הגדוד ה-24 של הדיוויזיה ה-51 של תותחים נגד טנקים. באחד המצעדים אמר המרשל טולבוּחין: "יבורך העם המסוגל להוציא מקרבו לוחמים אמיצים כאלה!"

הדיוויזיה ה-51 כולה, הכירה אותו בשם: יוסיף סולוביי [זמיר]. הוא היה עט אל תוך האש, עד אשר בהתקפת נגד קשה, נשרף עם הטנק שלו מפצצה נגד טנקים של האויב.

כבוד לזכרו!

גברזה, 12.6.1948

מתוך הפרק: ערב השואה, השואה, ע' 341 – 348.

שמעון כץ הוא מתגעגע אל יהודי אוליק

שלמהקה קוויטל, בנו של הירש-בר הכליזמר, כך כינינו אותו בעיירה. היינו חברים מחדר אחד, למדנו יחד בחדר אחר, כך עד לבר המצווה. לאחר מכן נפרדו דרכינו. אני המשכתי ללמוד, והוא התחיל לעבוד, בכל מה שהזדמן.

כעבור שנים אחדות, נשביתי, כמרבית הנוער, ברעיון הציוני. הייתי עסוק בתנועת הנוער ובקרנות הלאומיות. הוא לעומת זאת היה שמאלי שבשמאלי. מתנגד חריף לציונות. הוא צחק לי שאני מסתובב עם קופסת קרן קיימת לשנורר. ואני הצטערתי עליו שהוכה בסנוורים מן הקומוניזם, שהוא ודאי רעיון יפה, אך אותנו, הנוער היהודי, הוא מוביל אל מבוך סתום. כך התווכחנו תמיד כשנפגשנו.

ב-1922 גייסו אותנו יחד לצבא הפולני. שירתנו בקרקוב. הוא שוחרר כעבור זמן קצר ושב אל אוליק. עבד, ועדיין עשה תעמולה לקומוניזם. התמרמר על הבורגנים היהודים של אוליק, וחלם על מהפכה באוליק, כדי לקחת מן הקולקטים [איכרים אמידים] ולתת לעניים, ההמון העמל.

לאחר הסכם ריבנטרופ-מולוטוב על חלוקת פולין, כאשר הרוסים באו אל אוליק, הפך שלמה קוויטל לאישיות חשובה. הוא מונה למשרה רמה, והתחשבו בדעתו.

עם נסיגת הצבא הרוסי, בעת ההתקפה הגרמנית על הרוסים, ברח לרוסיה הסובייטית, מותיר מאחוריו את משפחתו, שנרצחה לימים בידי הגרמנים, עם כל יהודי אוליק. כעבור זמן נשא שם בשנית אישה טובה מוורשה, ממשפחה חסידית. היא הייתה אדוקה בדתה אך לא קיצונית. ומעשה נס, אשתו השפיעה עליו ואף הוא נעשה אדוק, ונטש את הרעיון הקומוניסטי.

כשהחלו הסובייטים להחזיר לפולין אזרחים פולנים, עבר עם אשתו ובנו לפולין, עבר במחנה גרמני והגיע לאמריקה. זמן רב לא ליקק שם דבש. הוא סבל הרבה, עד אשר החל לעבוד בתור גהץ, ומצבו השתפר בהדרגה עד אשר הצליח באופן טוב למדי.

ואז נייעורו בו געגועים עזים אל "האחים והאחיות מאוליק", כפי שהתבטא בכל הזדמנות. לפני שנתיים ביקר עם אשתו בישראל ואין

לתאר את גודל שמחתו על כל דבר פשוט בארץ, אשר בעבר ממש שנה. לא אחת בכה משמחה. הוא היה ציוני גדול וחלם להתיישב בישראל. אני בטוח כי יממש את חלומי.

אשתו סיפרה לי כי אין לשער את געגועיו ליהודי אוליק בארץ. בחלום באים אליו יהודי אוליק הנרצחים, והוא מתעורר ומביע את געגועיו אל "האחים והאחיות מאוליק" בישראל.

כתבתי אליו, וניסיתי לצנן מעט את הגעגוע המוזר, שבגללו הוא עלול לחלות חלילה. הוא השיב לי כי קל לי לכתוב, אך קדחת אני מבין במחלתו, וכאשר יבוא סוף-סוף אל "אחיו ואחיותיו", יחלים.

מילא, שיבוא כבר, בהיותו בישראל, אני מקווה, יחלים סוף-סוף ממחלת הגעגועים שלו.

סניף החלוצי הצעיר באוליקה, (תרפ"ז). יושב בשורה ראשונה, שלישי משמאל.

שלמקה קוויטל מיט זיין פרוי און קינד.

מתוך הפרק: חברים נעדרים, ע' 395 – 397.

חנה גוטליב תמונה אחת – משפחה אחת מאוליקה – אפילוג אישי

בשנת 2009 דרכתי לראשונה על אדמת ווהלין, אוקראינה. זה היה במסגרת מסע של בני קהילות קרמניץ-שומסק. פרשתי ליום אחד מן הקבוצה ונסעתי לבקר גם בעיירה אוליקה.

הנסיעה לאוקראינה לוותה ברגשות מעורבים. ידעתי כי הוריי, שנפטרו שנים ספורות קודם לכן, לא היו תומכים בנסייעתי לאוקראינה, שאדמתה רוותה דם יהודי. אבל היה בי רצון עז להכיר ולחוות את נוף ילדותם, את העיירה, הרחוב בו חיו בחיק משפחותיהם עם דודים וסבים שלי, שלצערי לא זכיתי להכיר.

הוריי נולדו בוהלין, אבי בקרמניץ ואמי באוליקה, וכל אחד מהם עזב אותה בדקה התשעים, ממש ערב המלחמה. בארץ נפגשו ובנו את ביתם בקיבוץ משמר הים אשר לימים שינה את מיקומו ואת שמו והיה לקיבוץ אפק, שם נולדנו אחותי, נעמי גורה, ואני.

הוריי לא הרבו לדבר על הבית הישן בוהלין, וידעוטיי דלות. אמי לא כתבה את סיפורה בספר אוליקה, וחבל. אני מבקשת לנצל את ההזדמנות שניתנה לי, ולספר את המעט הידוע לי. אוליקה היא נושא הקובץ, לכן אתמקד באמי ובמשפחתה, ורק מילים ספורות על אבי.

אבי, פייבל ברשפ (1919) – שורד יחיד ממשפחתו – למד בחדר ובבית הספר "תרבות". בן ארבע-עשרה היה כשהתייתמו הוא ושני אחיו הקטנים מהוריהם. בשנת 1936 הצטרף להכשרה בגרוכוב ונשלח לגדיניה (גדנסק) ללמוד את תורת הדייג. בא לארץ ישראל באניית מעפילים באוגוסט 1939.

אמי, שפרה לבית פינקלשטיין, סיפרה על ילדות טובה ומאושרת, שימיה הראשונים היו בצל מלחמת העולם הראשונה, יריות ושהייה במרתפים אפלים ועבשים. היה להם בית יפה עם גינה ובה עצים ופרחים. בילדותה גרו בבית גם שתי סבתות שהיא אהבה וכיבדה. היא למדה בבית ספר פולני, וכשנוסד בית הספר "תרבות" עברה ללמוד בו. הייתה אמורה להמשיך בלימודיה בעיר הסמוכה רובנה, אך החליטה, למרות התנגדות הוריה, לוותר על הלימודים ולצאת להכשרה בביאליסטוק, במרכז "החלוץ הצעיר" בוורשה ובגרוכוב, שם למדה

חקלאות, ידע שיישמה ברבות הימים בעבודתה בקיבוץ. במשך מספר שנים – לדבריה, בשנים אלה כבר נפתחו חנויות מתחרות של נוצרים, היו פרסומים וחרמות כנגד היהודים והורגשו פעמי מלחמה קרבה – דחתה אמי מדי פעם את עלייתה לארץ ישראל בגלל התנגדות הוריה. לבסוף נפרדה מהם בתחושה כבדה, ועלתה במרץ 1939. כל ימיה התייסרה על כישלונה לשכנע את הוריה לעלות, או לפחות לשלוח את אחותה סימה, שלמענה הצליחה להשיג כרטיס נסיעה במסגרת עליית הנוער.

ואלה בני המשפחה:

יושבים משמאל לימין: גרשון וחנה פינקלשטיין, חיה-שרה בדריק (אחותה של חנה). עומדים משמאל לימין: ילדי המשפחה: סימה, ברוך, שפרה, פינחס; לאה בדריק. 1939

גרשון פינקלשטיין, סבי, איש ישר והגון, משכיל, שומר מסורת, מעורה ומעורב בחיי העיירה. היה מוערך ומכובד מאוד, ושימש בורר ופוסק בדיני דברים שהיו בין אנשים.

חנה פינקלשטיין, סבתי, אישה פשוטה אך אשת חיל, וכמאמר הפסוק "בטח בה לב בעלה". היא ניהלה את משק ביתה וסייעה לסבי בחנות האריגים הגדולה שהייתה להם.

גרשון וחנה הולידו שמונה ילדים, ארבעה מהם מתו בילדותם, ארבעה גדלו ובגרו והיו לאנשים.

פינחס (1913), חבר "המזרחי", שאף לעלות לארץ והשתלם לשם כך בנגרות. שפרה (1915), הייתה כאמור בהכשרה, הגשימה ועלתה לארץ ישראל. ברוך (1917), התגייס לצבא הפולני בשנת 1939, הספיק לשרת כחצי שנה, עד לתבוסה הפולנית, ושב לעיירה שהייתה כבר תחת כיבוש סובייטי. בת הזקונים סימה (1925), הייתה תלמידה בבית הספר "תרבות" והמשיכה בלימודיה גם בתקופת השלטון הסובייטי עד 1941.

*

אני מתבוננת בתצלום המשפחתי, שצולם ערב עלייתה של שפרה לארץ – תצלום חגיגי לכאורה – מביטה בכל אחד מן הנוכחים בו, הם לבושים בקפידה, אך פרט לשתי הנערות, מימין ומשמאל, ולרקע, כולם מביטים בי בסבר רציני, מהורהר, שפתייה של שפרה קפוצות. על מה חשבו אותה שעה? האם ניחש לבם? האם ידעו כי זוהי תמונה של פרדה לנצח?

מכל בני המשפחה שבתצלום שרדה אימא שפרה בלבד.

תמונה אחת – משפחה אחת – עולם ומלואו שחרב.

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים.

ירושלים, יוני 2016

נספח

אוליקה בפולקלור. מתוך ספרו של אברהם רכטמן "יידישע עטנאגראפיע און פאלקלאר" [אתנוגרפיה ופולקלור יהודי]. אברהם רכטמן, חבר במשלחת האתנוגרפית של ש' אנ-סקי, שסיירה ברחבי פודוליה ווהלין בשנים 1912-1914, וליקטה סיפורים, ניגונים, תשמישי קדושה. הקטעים להלן הם מתוך טיוטת תרגום שלא ראה אור [א' ו'].

בית הכנסת באוליקה, הדומה לכנסייה

הדוכס, שהעיירה **אוליקה** הייתה שייכת לו, היה רע, רשע מרושע. עינה את האיכרים שלו ואת היהודים הרחיק ממעל פניו. פעמים רבות פנו אליו היהודים בבקשה שיתיר להם לבנות בית כנסת, וכל פעם סירב להם.

ויהי היום, והדוכס חלה מאוד. זימנו את גדולי הרופאים, אך הוא לא חש כל הקלה – יתר על כן, מחלתו החמירה מיום ליום, והוא נעשה חולה אנוש. שלח הדוכס לקרוא לכומר וביקש ממנו שיתפלל לאל לרפואתו, הוא הבטיח לכומר כי אם תפילתו תיענה, והוא יחלים – יבנה כנסייה חדשה. אך לא הוטב לדוכס. הוא חש כי כוחותיו אוזלים, בא קצו. שלח לקרוא אליו את הרב של אוליקה, גם ממנו ביקש להתפלל למען בריאותו, גם לו הבטיח כי אם תפילת הרב תועיל – יבנה בית כנסת למען היהודים.

ברגע שנתן הבטחה לרב, חש הקלה מיידית, מצבו החל להשתפר, וכעבור ימים אחדים נעלמה מחלתו לחלוטין.

כאשר קם ממיטת חוליו זכר היטב את הבטחותיו, הן לנוצרים והן ליהודים, וגמר אומר בלבו לעמוד בדיבורו לשניהם. אך לא יכול להחליט איזה משני הנדרים לקיים תחילה: יתחיל בבניית הכנסייה – יתרעמו היהודים. יתחיל לעומת זאת בבניית בית הכנסת – הנוצרים, יהיה בלבם עליו. צץ במוחו רעיון: הוא יורה לבנות את שני הבניינים בו-זמנית.

וכך אמנם עשה הבנאי המומחה שלו. חפרו שני בורות זהים להנחת יסודות, במרחק לא רב זה מזה. הניחו לבנה לכנסייה ולבנה לבית הכנסת. וכעבור זמן קצר נשלמה בניית שני הבניינים בעת ובעונה אחת, ולשניהם היה מראה אחד.

מספרים כי כאשר בית הכנסת והכנסייה היו מוכנים לחלוטין, בא הדוכס, בדק את שני הבניינים, ולא שבעה עינו מיפי הארכיטקטורה המקורית, המיוחדת.

הוא הלך משם מלא התפעלות. למחרת קרא אליו את הבנאי המומחה והרג אותו. הדוכס לא יכול לשאת את המחשבה שאפשר ושמה יבנה הבנאי שלו, במקום כלשהו, למען דוכס אחר, בניינים כאלה בדיוק או דומים להם [שם, פרק 2, סעיף 6].

[נס אוליקה]

...בשנת ת"ח (1648), כשהקוזקים של חמלניצקי רצחו אלפי יהודים באוסטראה, עלה בידי הט"ז להימלט עם בני ביתו אל אוליקה, עיירה קטנה שהיה לה מבצר חזק עם תותחים ישנים, מקובעים בחומה. תחילה פחדו חיילות חמלניצקי להתקרב לחומת אוליקה, מאוחר יותר, בשנת ת"ט (1649), עשו הקוזקים ניסיון להבקיע את החומה. הם התקברו אל אוליקה והחלו לירות על העיר. יהודי אוליקה הסתתרו בבית הכנסת שלהם, שנבנה כמבצר, ושם התפללו וקיימו תעניות. הט"ז, שהיה תשוש, שהה עם יהודי אוליקה בבית הכנסת. מרוב תפילות, בכיות ותעניות, לא יכול לעמוד על רגליו. מסופר כי מתעלף מעייפות, השעין את ראשו על העמוד ומיד נרדם. בחלומו שמע קול אומר במתיקות גדולה את הפסוק ממלכים ב יט 34: "וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למען דוד עבדי". הוא התעורר ואמר לכולם להתפלל בבכיות ויללות רבות עוד יותר "משום שהישועה קרובה" – אמר. ואכן אירע נס, התותחים הישנים החלודים, החלו לירות לפתע, כנופיות הרוצחים נסו לכל עבר, והעיר אוליקה ניצלה. לזכר הנס, חיבר הט"ז "סליחות" מיוחדות שיהודי אוליקה אמרו מדי שנה ביום הנס, כ"ו בסיוון [שם, פרק 2, סעיף 9].

באוליקה כ"ו בסיוון הוא יום הנס. כשניצלה עירם מידי חמלניצקי.

העיירה הקטנה אוליקה, הנמצאת בשכנות לאוסטראה, עיר ואם בישראל, הייתה מוקפת חומות מבצר אדירות, שהגרף רדזיוויל בנה. בקירות המבצר היו מקובעים תותחים ישנים וחלודים.

חמלניצקי וחיילותיו התקברו והפגזו את העיר, המבצר עמד ליפול. היהודים איבדו כל תקווה וכבר אמרו וידי – ואז אירע נס: התותחים הישנים החלודים, החלו לירות לפתע. ההיידמקים נבהלו, פחד גדול נפל על הרוצחים, והם נסו לכל עבר באנדרלמוסיה גדולה, מותירים מאחור חלק גדול מנשקם ומספר הרוגים רב.

לזכר הנס הגדול, שיהודי אוליקה ניצלו ממוות כמעט בטוח, חיבר הגאון הצדיק, רבי דוד הלוי סגל, רב הכולל של אוסטראה, שנודע בחיבורו "טורי זהב" (ט"ז) – ניצל מן השחיטות באוסטראה ונמלט אל אוליקה – שיר גדול בחרוזים, שקרא לו "סליחות אוליקה".

בכ"ו בסיוון נהגו יהודי אוליקה לצום חצי יום, התפללו מנחה גדולה בציבור, אמרו את ה"סליחות" שהט"ז חיבר, ולאחר מכן שימחו עצמם מאוד.

אני מביא ארבעה בתים אחרונים של "סליחות אוליקה", האותיות הראשונות בכל בית מציינות את שם המחבר דוד הלוי:

דודי אדום וצח, חירפון זרים ואתה בצל צח,

כגיבור לא יכול להושיע לנצח, עד אנה ה' תשכחני נצח.

ואף גם זאת עולל בעפר קרני, שכינה מה אומרת: מראשי ומזרועי קלני.

פנה הודי, פנה זיווי ואור עיני, עד אנה תסתיר פניך ממני אדוני.

דם חסידך הלא תדרשי, מידת הרחמים עלינו בקשי,

מאת פני ה' אלוהי קדושי, עד אנה אשית עצות בנפשי אדוני.

חלא תזכור אהבת כלולי, **וירדו** כל עבדיך ויקבצו נידוי ויאירו אפלי,

עד אנה ירום אויבי עליי אדוני. [שם, פרק 4, סעיף 8].

מראות אוליקה – עבר והווה

תצלומי הצבע, משנת 2009, באדיבות חנה גוטליב

שער הכניסה לאוליקה – תחנת המכס בימי חמלניצקי

מורי בית הספר "תרבות" בכניסה לטירת רדזיוויל, 1937

טירת רדזיוויל מבט מבפנים

בחצר הטירה

כניסות-יציאות, צילום מתוך הטירה

הכנסייה הפולנית הסמוכה לטירה

גיא ההרגה

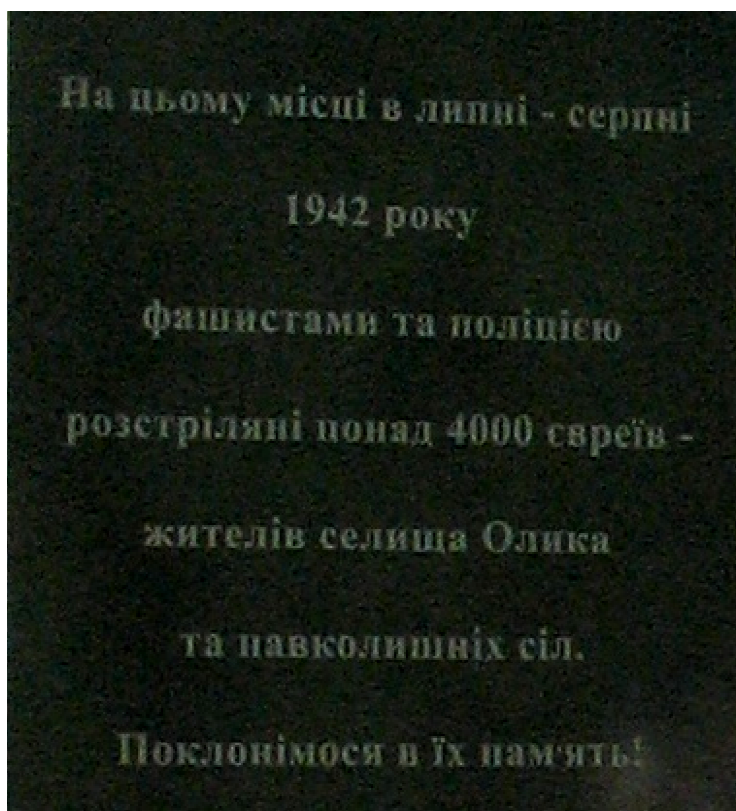
ליד קבר האחים

מצבות סמוך לקבר האחים. בקדמת התצלום מצבה סובייטית, מתייחסת ל-1941 ונוזכר בה הכובש הגרמני.
מאחור משמאל, מצבה אוקראינית מתייחסת ל-1942 ולרצח היהודים

המצבה האוקראינית, כנראה משנת 2005

המצבה האוקראינית, פרט

במקום זה ביולי-אוגוסט
שנת 1942
פשיסטים מן המשטרה
המיתו ביריות למעלה מ-4,000 יהודים
תושבי היישוב אוליקה וכפרי הסביבה.
מרכינים ראש לזכרם!

תוכן עניינים

ה' קרמר	פריידקה של ר' נח מאוליקה מספרת לש' אנ-סקי	7
חיים-זלמן ברנשטיין	הרחק-הרחק בעיירה	10
נחמיה טָרָסֶט	מחרוזת זיכרונות מעיירת הולדתי	13
מאיר בן-ישי (גרינשפון)	בתים קטנים נמוכי קומה	15
ברל גל	זיכרונות כפריים	18
מנשה אונגר	שושלת האדמו"רים של אוליקה	23
שמעון כץ	יהודים בעיירה	27
מאיר בן-ישי (גרינשפון)	אבי, שמעון בן משה של ציפה	32
מאיר בן-ישי (גרינשפון)	אברהם-חיים גולדברג	33
שלמה צם	הנדבן שלמה נודלר	34
ברל גל	צעדת המוות של יהודי אוליק	40
שלמה צם	המועד האחרון – ט"ו באב תש"ב	50
דבורה נקונצ'ניק	ילדה שיצאה מתחת לפני האדמה	53
שמעון כץ	הוא מתגעגע אל יהודי אוליק	59
חנה גוטליב	תמונה אחת – משפחה אחת מאוליק	61
	נספח	64

קישור לספר הזיכרון הסרוק באתר הספרייה הציבורית בניו יורק

<http://yizkor.nypl.org/index.php?id=2301>

קישור למפת אוליקה והאזור

<https://www.google.co.il/maps/@50.7607228,26.0173481,53996m/data=!3m1!1e3>